ODBORNÝ BANKOVÝ ČASOPIS
MAREC 1995
ROČNÍK 3

BANKING JOURNAL
MARCH 1995
VOLUME III

BIATEC

NÁRODNÁ
BANKA
SLOVENSKA

NATIONAL
BANK OF
SLOVAKIA

3

Plánujete podnikať v zahraničí?

Spojte sa s najväčšou slovenskou bankou.

Všeobecná úverová banka a.s. - banka s vedúcim postavením na slovenskom trhu.

Naša sieť viac ako 190 - tich pobočiek a expozitúr pokrýva celé Slovensko, okrem toho máme pobočku v Prahe a reprezentáciu v Moskve.

Pre nás pracuje viac ako 600 korešpondenčných miest po celom svete.

Adresa:
Všeobecná úverová banka, a.s.
Námestie SNP 19
818 56 Bratislava
Swift code: SUBA SK BX

VŠEOBECNÁ
ÚVEROVÁ
BANKA

Život Vašich peňazí.

Obsah/Contents

NA AKTUÁLNU TÉMU

Ing. Juraj Jánošík
Systémový prístup pri tvorbe menových nástrojov NBS
The Systematic Approach to the Creation of NBS Monetary Instruments 2, 29

Ing. Dušan Preisinger
Správanie komerčnej banky ako subjektu ekonomického prostredia
Commercial Bank Operations as Part of the Economic Enviroment 4, 31

Ing. Soňa Vágnerová
Hypotekárny úver a bytová výstavba
Mortgage Loans and Housing Development 8

TEÓRIA

Ing. Eva Horváthová
SWAPY - deriváty finančného trhu
SWAPS - Financial Market Derivatives. 12

PRÍLOHA

Prof. Ing. Irena Hlavatá, CSc.
Peniaze - ich vznik, vývoj a funkcie
Money: Origin,Development, and Functions 15

PREDSTAVUJEME

RNDr. Rudolf Požgay, CSc.
Miesto a úloha BZCS, a.s., v platobnom systéme Slovenska
The Role of the Slovak National Clearing Centre in the Payments System of Slovakia 24, 35

RECENZIA

Podnikanie a banky
Banks and Businesses 26

BIATEC
Odborný bankový časopis

marec 1995

Vydavateľ:
Národná banka Slovenska
Published by
National Bank of Slovakia

Redakčná rada/Editorial Council:
Ing. Vladimír Masár (predseda), Mgr. Soňa Babincová, PhDr. Eva Barlíková, Ing. Adam Celušák, CSc., Prof. Ing. Irena Hlavatá, CSc., Ing. Štefan Králik, Ing. Jozef Kreutz, Doc. Ing. Jozef Makúch, CSc., Ing. Gabriela Miklošová, Ing. Monika Siegelová, PhDr. Eva Sisková, Ing. Vladimír Valach

Redakcia/Editorial Staff:
šéfredaktorka/Editor in Chief
Mgr. Soňa Babincová ☎ 210 4406
zástupkyňa šéfredaktorky/Editor
Ing. Alica Polónyiová ☎ 210 3400
výtvarná redaktorka/Graphics Editor
Katarína Krošláková ☎ 210 3400

Adresa redakcie/Editorial Office:
Národná banka Slovenska
redakcia BIATEC
Štúrova 2, 818 54 Bratislava
tel.: 210 3400, 210 3034, 210 4406
fax: 210 3035

Objednávky a predplatné prijíma redakcia ☎ 210 3034

Účet pre organizácie:
916-54188-002/0720

Účet pre obyvateľstvo:
916-57282-002/0720

Ročné predplatné: 144 Sk

Tlač a distribúcia:
Printed and Distributed by:
i + i print, spol. s r.o.
Ondavská 3, 826 47 Bratislava
Termín odovzdania rukopisov:
6. 3. 1995

Dátum vydania: 20. 3. 1995
Podávanie novinových zásielok povolené Riaditeľstvom poštovej prepravy Pošta Bratislava 12 zo dňa 24. 3. 1994 č. j. 290/94

Registračné číslo:
MK SR 698/92
ISSN 1335 - 0900

1. strana obálky/Front Cover:
Bankové zúčtovacie centrum Slovenska, a.s., v Bratislave
The Headquarters of the Slovak National Clearing Centre in Bratislava
Foto: Anton Sládek

SYSTÉMOVÝ PRÍSTUP PRI TVORBE MENOVÝCH NÁSTROJOV NBS

Ing. Juraj Jánošík
Národná banka Slovenska

Štruktúra menových nástrojov na rok 1995 je známa a dostupná. Dôležité je však uvedomiť si nasledujúce zámery, o ktoré sa vo všeobecnosti centrálne banky usilujú. Prvým je plošné pôsobenie menových nástrojov, druhým používanie výlučne nepriamych foriem menových nástrojov, ako sú úrokové sadzby, obchody na voľnom trhu, a nie úrokové stropy a úverové limity. Posledným zámerom je potreba, ak nie nevyhnutnosť, pokiaľ možno ich „okamžitého" účinku. Takto vymedzená kvalitatívna úroveň aj keď nepostihuje všetko, čo s menovými nástrojmi vecne súvisí, definuje manévrovací priestor v procese ich zostavovania a dopĺňania.

Základnou úlohou centrálnej banky je dosiahnutie (minimálne účinné ovplyvňovanie) akceptovateľnej miery inflácie. Tento cieľový výstup musí byť, prirodzene, zabezpečený systémovými prostriedkami, ktoré sú účinné, teda takými, na ktoré je miera inflácie citlivá. Možno súhlasiť s tézou, že miera inflácie je peňažný jav a od disponibilnej masy peňazí závisí aj jej konečná dosiahnutá hodnota. Vychádzajúc z tejto premisy je účelné zvoliť nižší, sprostredkujúci medzicieľ na zabezpečenie konečného cieľa, ktorým je peňažná zásoba. Medzi jej úrovňou a mierou inflácie je vzťah všeobecne smerujúci k priamej úmernosti. Ak chce centrálna banka ovplyvniť inflačnú mieru, nie je to možné dostatočne jednoducho prostredníctvom peňažnej zásoby, ktorá je v našich podmienkach definovaná peňažným agregátom M2 (obeživo, neterminované a terminované vklady vrátane devízových) pre jej značne široký záber. Z praktických dôvodov bola pre menovú reguláciu vyčlenená tá časť menovej zásoby, na ktorú má centrálna banka dosah a ktorá sa označuje termínom menová báza. Regulovanie, osobitne dodržanie jej vhodnej úrovne je operatívnym, pre NBS dostupným priestorom, prostredníctvom ktorého zvyčajne môže ovplyvňovať peňažnú zásobu a následne infláciu.

Nástroje, ktoré používa Národná banka Slovenska (NBS, centrálna banka) sa občas stávajú predmetom širšieho posudzovania a hodnotenia, avšak záujem obchodných bánk a niektorých iných subjektov vyvolávajú dosť často. Pri ich posudzovaní a profilovaní zohráva dôležitú úlohu mnoho skutočností. Existuje, prirodzene, snaha dotvárať systém v štandardnej a široko akceptovateľnej podobe, ale prijatá verzia zďaleka nezávisí len od predstáv a želaní. Praktické rozhodovanie ovplyvňuje najmä intenzita uskutočnenia žiaducich zámerov, ale významná je aj úroveň ekonomického okolia, ktoré vytvára priestor na možné aplikácie. Hoci sa menové nástroje javia do značnej miery len ako prostriedky na zabezpečenie menových zámerov, ich pôsobenie je širšie a aktívnejšie.

Menová báza sa definuje ako likvidné peniaze, čiže obeživo mimo bánk a bankové rezervy. Ide o potenciálne peňažné zdroje, ktoré prostredníctvom svojho efektívneho použitia umocnené multiplikačným efektom môžu v relatívne krátkom čase vytvárať vhodné podmienky pre inflačné prostredie a v konečnom dôsledku zvyšovať mieru inflácie.

Podrobnou analýzou faktorov, ktoré tvoria a ovplyvňujú zdroje menovej bázy sa nebudeme zaoberať. Ide v zásade o dve skupiny faktorov - o autonómne, ktoré centrálna banka môže ovplyvniť len obmedzene a nepriamo (napr. zahraničný okruh a vládny sektor), a tzv. menovo-politické, reprezentujúce tú časť zdrojov menovej bázy, ktorú centrálna banka môže priamo generovať (refinančné úvery, zdroje bankového systému uvoľňované alebo sťahované prostredníctvom držby cenných papierov).

V rámci štruktúry menovej bázy sa stávajú predmetom stále sa zvyšujúceho záujmu bankové rezervy. Za predpokladu stabilného, aj keď sezónne ovplyvňovaného vývoja obeživa práve rezervy bankového sektora sústreďujú, hoci dočasne, voľné prostriedky. Rezervy bankového sektora zahŕňajú povinné minimálne rezervy a voľné rezervy. Povinné minimálne rezervy sú jedným z rozhodujúcich menovo stabilizujúcich nástrojov a ide o časť pasív bánk, ktoré sú povinné uložené na osobitnom účte v centrálnej banke. Voľné rezervy sú peňažné prostriedky nad túto úroveň a sú kedykoľvek použiteľné. Navyše, ktorákoľvek banka má tendenciu minimalizovať držbu voľných rezerv, pretože nie sú úročené.

V prípade, že posudzujeme menové nástroje z tohto pohľadu, čo je nesporne nevyhnutné, ide o systém postupov a s nimi súvisiacich foriem, prostredníctvom ktorých možno ovplyvňovať peňažnú masu. Deje sa tak prostredníctvom jej nižších úrovní, a to predovšetkým bankových rezerv. Dôležité je, aby štruktúra menových nástrojov vytvárala priestor nielen na uvoľňovanie, ale aj na sťahovanie (odčerpávanie) likvidných prostriedkov.

NBS pri zostavovaní menových nástrojov na rok 1995 vychádzala tak z teoretických východísk a požiadaviek, ako aj zo situácie v bankovom systéme v predchádzajúcom období. V rámci skupiny systémových predpokladov išlo najmä o:

- zdôraznenie využívania trhovo konformných postupov menovej regulácie,
- vytvorenie efektívneho priestoru nielen na bežne uskutočňované uvoľňovanie likvidity, ale aj na jej sťahovanie,
- zvýraznenie významu tých nástrojov, ktorých účinnosť je veľmi rýchla, až okamžitá.

Tento prístup bolo možné uplatniť hlavne na základe niektorých podstatných vec-

ných zmien, medzi ktorými mali rozhodujúci význam predovšetkým:

- výrazný nárast korunovej likvidity prostrednictvom aktívneho salda devízového fixingu a s tým súvisiace znižovanie závislosti komerčných bánk na krátkodobých zdrojoch centrálnej banky (graf 1), sprevádzaný mimoriadne dynamickým poklesom úrokových sadzieb (graf 2),
- akceptovanie štátnych pokladničných poukážok (ŠPP) ako významného peňažného produktu (graf 3) aj v dôsledku zvyšujúcej sa obozretnosti obchodných bánk pri poskytovaní úverov,
- rozvoj peňažného trhu a možnosť uskutočňovania obchodov s jeho produktami.

V zjednodušenej podobe možno situáciu súvisiacu s menovými nástrojmi na rok 1995 označiť ako predefinovanie ich skladby. Z hľadiska účinnosti rozhodujúce menové nástroje zahŕňajú operácie na voľnom trhu, potenciálne využívajúce dostatočne veľké a likvidné portfólio ŠPP, emisie vlastných pokladničných poukážok NBS (PP NBS) v prípade neutralizácie (sterilizácie) nadbytočnej likvidity, systém povinných minimálnych rezerv a čiastočne lombardný úver. Ostatné nástroje sú doplnkové (swapy), dočasné (úverové limity, aukčný refinančný úver) alebo ide o osobitný, limitovaný druh činnosti (zmenkové obchody).

Zásadný význam medzi operatívnymi nástrojmi NBS majú operácie na voľnom trhu. Ide o nákup a predaj vybraných cenných papierov (ŠPP), repo obchody s týmito cennými papiermi a emisie vlastných pokladničných poukážok. NBS v súčasnosti operatívne riadi tieto operácie prostrednictvom interných postupov a usmernení, ktoré zahŕňajú hlavne maximálny limit držby ŠPP získaných zo sekundárneho trhu, ich maximálny nákup z primárneho predaja a individuálne rozhodovanie o emisii vlastných pokladničných poukážok. V rámci emisií PP NBS, ktoré sa predávajú aukčným systémom, sa zatiaľ nepredpokladá dlhšia doba splatnosti. Spočiatku pôjde skôr o overovanie ich parametrov a stanovenie optimálnej formy aukcií.

Menové nástroje NBS prešli v uplynulých dvoch rokoch viacerými zmenami. Ak pre rok 1993 bola v súvislosti so vznikom nového štátu charakteristická snaha o zabezpečenie bežných funkcií ekonomického systému, nevynímajúc ani centrálnu banku, rok 1994 sa stal začiatkom vytvárania podmienok na viditeľné zavádzanie štandardných postupov a metód. Predpokladáme, že v roku 1995 v závislosti na vývoji vonkajšieho okolia a definovaných zámeroch centrálnej banky pôjde o ďalšie pokračovanie tohto procesu vedúceho k spriehľadneniu dnešného systému odstránením jeho neefektívnych a nepotrebných súčastí. Na základe praktického overovania predpokladáme postupné dolaďovanie a zosúlaďovanie existujúcich postupov. Za prioritné považujeme dokonalejšie poznanie vzťahov a väzieb ovplyvňujúcich likviditu bankového systému, prepojenosť úverového a finančného trhu a v konečnom dôsledku optimalizáciu úrokových úrovní, ktoré nie sú v súlade s predpokladaným vývojom. Prostrednictvom týchto procesov sledujeme priblíženie sa ku kvalitatívnemu riadeniu peňažného systému, kde zohrávajú rozhodujúcu úlohu parametre úrokových sadzieb.

Graf 1 Vývoj refinančných úverov v roku 1994

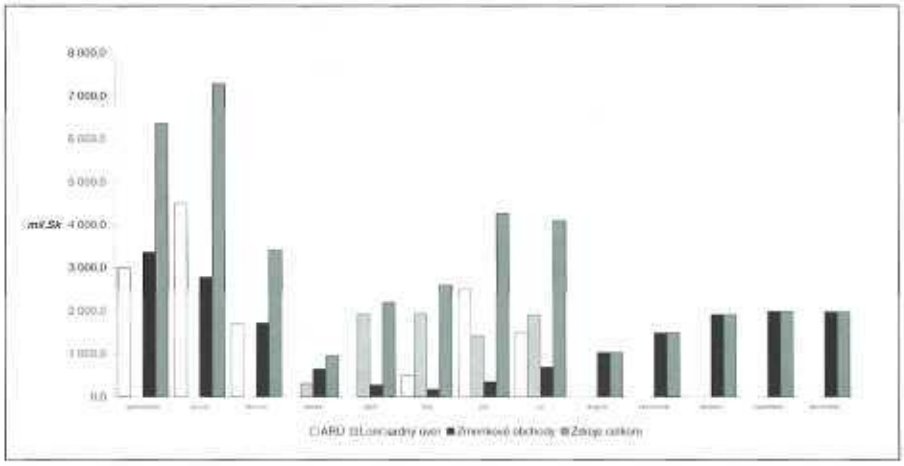

Graf 2 Úrokové miery na peňažnom trhu v roku 1994

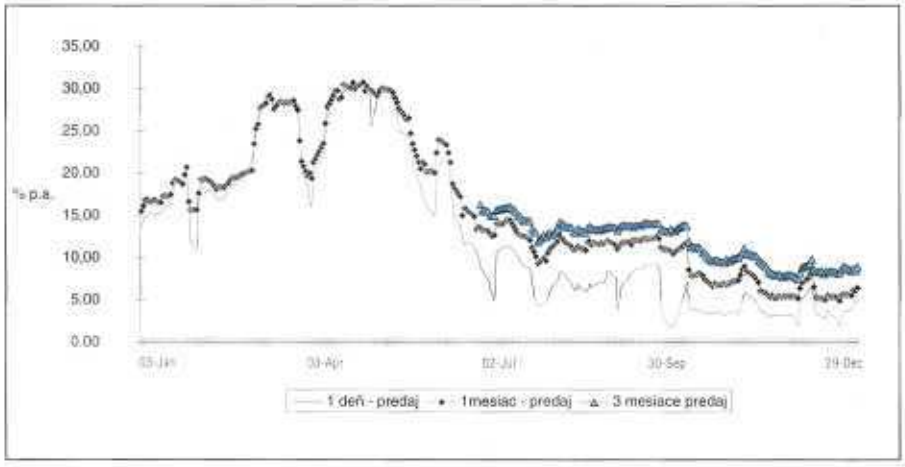

Graf 3 Objem ŠPP na trhu v roku 1994

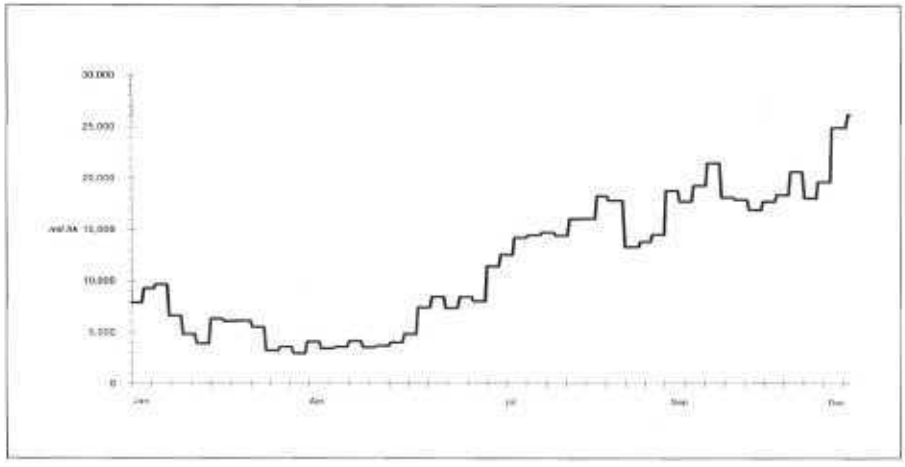

SPRÁVANIE KOMERČNEJ BANKY AKO SUBJEKTU EKONOMICKÉHO PROSTREDIA

Ing. Dušan Preisinger
Inštitút menových a finančných štúdií NBS

Inštitút menových a finančných štúdií NBS vypracoval analýzu vybraných ukazovateľov činnosti komerčných bánk v SR. V tomto príspevku chceme poukázať na niektoré faktory a väzby, ktoré umožňujú definovať pozíciu bankového sektora, ovplyvňujú jeho správanie a v základných rysoch vysvetľujú vybranú skupinu problémov, ktoré bankovníctvo v SR musí riešiť.

Aktíva a pasíva sú spojené nádoby

Jednou zo základných charakteristík komerčnej banky je miera tvorby výnosových aktív zo získaných zdrojov. Ide o posúdenie podielu výnosových aktív na celkových aktívach, ktorý stanovuje výnosovú schopnosť aktív, pričom za štandardnú úroveň sa považuje podiel výnosových aktív na celkových aktívach vyšší ako 90 %. Výnosová schopnosť aktív v bankovom sektore sa postupne stabilizovala a dosiahla štandardnú úroveň. Pozitívna štruktúra aktív z hľadiska ich výnosovosti sa však nepremietla do ukazovateľov ekonomickej efektívnosti komerčných bánk, čo je spôsobené kvalitou portfólia aktívnych obchodov, najmä úverov.

Syntetický ukazovateľ analýzy aktív je vyjadrený v ich návratnosti (ROA - return on assets). Tento ukazovateľ možno rozložiť na súčin

$$\frac{\text{zisk}}{\text{výnosy}} \cdot \frac{\text{výnosy}}{\text{aktíva}},$$

čo umožňuje posúdiť vplyv položiek, ktoré tento ukazovateľ tvoria. Hodnoty, ktoré komerčné banky dosiahli za posledné tri polroky, sú v tab. 1.

Tab. 1 (Údaje sú v %)

	30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
zisk / výnosy	12,14	-2,08	11,07
výnosy / aktíva	16,47	16,72	15,47
ROA	2,00	-0,35	1,71

Z tabuľky je zrejmé, že aktíva zabezpečujú dlhodobo ustálený príjem výnosov. Výnosy v absolútnom vyjadrení, ako aj na jednu Sk aktív sú stabilizované, a teda výkyvy v návratnosti aktív sú jednoznačne ovplyvnené vývojom nákladov. V tejto súvislosti je potrebné konštatovať, že vývoj výnosov vyjadrený ich percentuálnou tvorbou na celoročnom objeme je výrazne rovnomernejší ako vývoj nákladov, kde najmä tvorba ostatných nákladov je koncentrovaná do druhého polroka. V budúcnosti bude preto zaujímavé sledovať analógiu časovej krivky výnosov a nákladov za ročné účtovné obdobie.

Ukazovateľ ROA je možné v modifikovanej forme interpretovať aj ako vzťah 100/ROA, z ktorého vyplýva, koľko zdrojov potrebuje komerčná banka na jednu Sk hospodárskeho výsledku, teda aká je efektívnosť využitia zdrojov (v Sk):

30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
50,0	-	58,5

V štruktúre výnosových aktív majú najvýraznejší podiel úvery a medzibankové vklady. Pritom však v sledovanom období osemnástich mesiacov podiel úverov neustále klesal, v poslednom polroku bol jeho pokles absolútny, na úkor rastu medzibankových vkladov a aktívnych obchodov s cennými papiermi. Medziročný nárast bilančnej hodnoty bankového sektora predstavuje 35 821 mil. Sk, pričom až 82 % nárastu zdrojov sa použilo na tvorbu týchto dvoch skupín aktív. Vyplýva to nielen z orientácie komerčných bánk do menej rizikových aktív so snahou dosiahnuť požadovanú kapitálovú primeranosť, ale je to aj dôsledok zlého úverového portfólia. Nesplácanie úverov a z toho vyplývajúce straty banky logicky kompenzujú presunom zdrojov do kvalitnejších a v podstate bezrizikových aktívnych obchodov. Grafické znázornenie tohto trendu je na obr. 1.

Kým v štruktúre aktív je z hľadiska ekonómie komerčnej banky účelné kontrolovať a zabezpečiť štandardný podiel výnosových aktív, v štruktúre pasív nemá ich vzájomný vzťah z hľadiska nákladovosti taký výrazný význam. Súvisí to s možnosťou dosiahnutia tzv. pákového efektu, čo znamená, že rentabilita aktívnych obchodov banky vyjadrená

Tab. 2 (Údaje sú v %)

	30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
kapitál / úvery	15,16	19,90	21,05
kapitál / výnosové aktíva	9,67	12,38	12,68
kapitál / aktíva	8,77	11,21	11,44
ROE	24,27	-3,69	15,04

Tab. 3

	30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
krátkodobé pasíva - krátkodobé aktíva (v mil. Sk)	61 826	77 881	63 444
krátkodobé aktíva / krátkodobé pasíva	67,73	61,85	69,93

Obr. 1

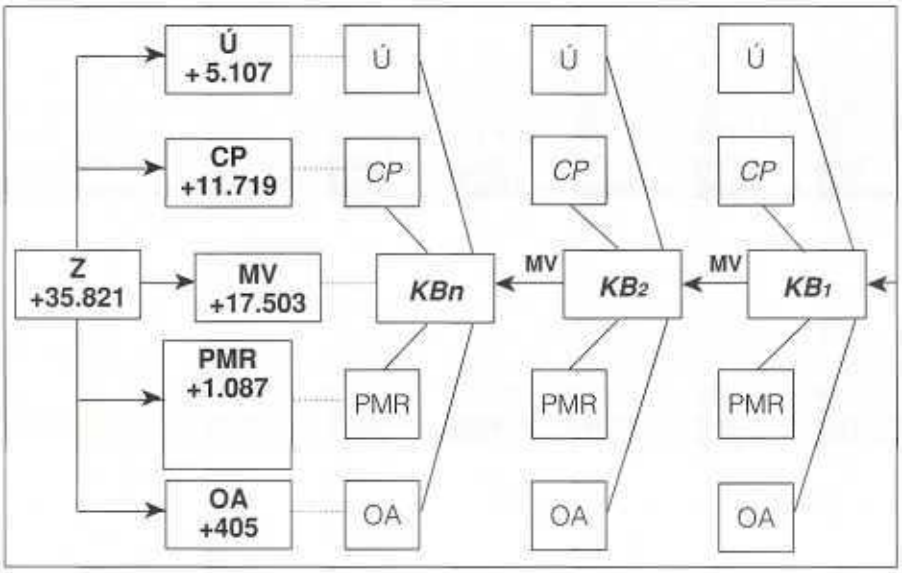

Legenda:
Z - zdroje
Ú - úvery
CP - cenné papiere
MV - medzibankové vklady
PMR - povinné minimálne rezervy
OA - ostatné aktíva
KB - komerčná banka

Obr. 2

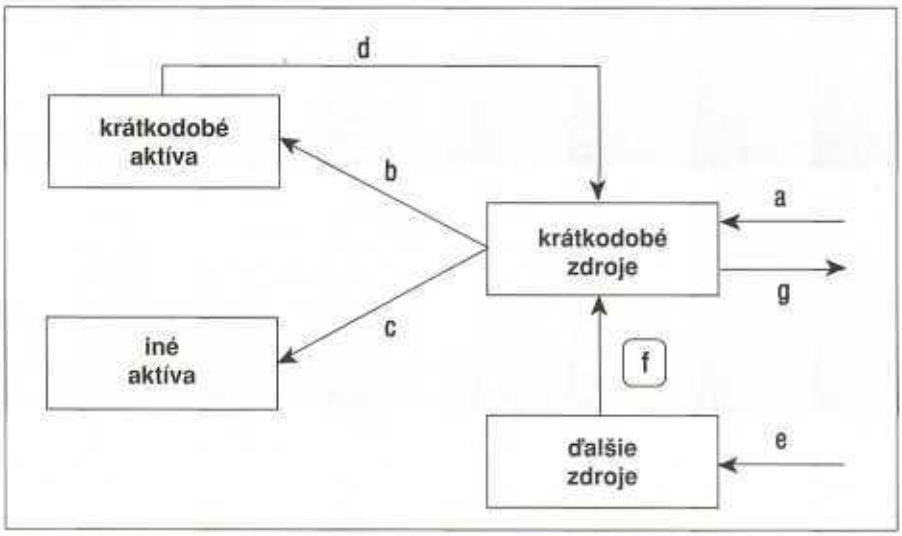

Interpretácia grafického znázornenia:
a - získanie krátkodobých zdrojov
b, c - použitie zdrojov na tvorbu aktív
d - plnenie záväzkov splatenými aktívami
e - získanie ďalších zdrojov
f - použitie zdrojov
g - plnenie záväzkov

Vzájomné matematické väzby definovaných finančných tokov:
1. a = b + c
2. d < g
3. e = f
4. g = d + f

v čistej úrokovej marži dosiahne úroveň, keď je efektívnejšie využívať cudzie zdroje, ako čakať na akumulovanie vlastného kapitálu. Syntetickým ukazovateľom analýzy pasív je návratnosť ekvity (ROE - return on equity), ktorá v štruktúre pasív predstavuje vlastné zdroje. Tento ukazovateľ vyjadrený ako vzťah zisk/ekvita je charakterizovaný dvoma tendenciami:

a) Jeho vývoj v súčasnosti výraznejšie ovplyvňujú výkyvy v čitateli ako zmena menovateľa, čiže úroveň návratnosti ekvity skôr odráža tvorbu hospodárskeho výsledku ako zmena v štruktúre pasív.

b) Pri súčasnej štruktúre aktív a pasív, keď výnosové aktíva predstavujú 90 % aktív a nákladové pasíva 84 % pasív sa potvrdzuje, že návratnosť ekvity závisí v rozhodujúcej miere od tvorby rozpätia, teda od rozdielu medzi výnosovými a nákladovými úrokmi.

Jedným z rozhodujúcich faktorov, ktoré ovplyvňujú likviditu banky je miera zosúladenia štruktúry výnosových aktív a nákladových pasív z časového hľadiska. Ide o posúdenie, do akej miery časová štruktúra aktív rešpektuje časovú štruktúru zdrojov alebo inými slovami, či sa zdroje banky použili na tvorbu adekvátnych aktív, ktorých likvidnosť z časového hľadiska umožní splnenie záväzkov komerčnej banky v okamihu ich splatnosti. Časovú previazanosť aktív a pasív charakterizujú ukazovatele v tab. 3.

Z údajov je zrejmé, že dlhodobo majú komerčné banky na území SR výrazne viac krátkodobých pasív ako krátkodobých aktív. Určitú časť krátkodobých zdrojov možno použiť aj na tvorbu aktív s dlhšou lehotou splatnosti, avšak uvedené rozdiely už predstavujú nepriaznivý dopad na likviditu bankového sektora.

Pri dlhodobej úrovni nesúladu v časovej previazanosti aktív a pasív banka nie je schopná zabezpečiť plnenie záväzkov splatnosťou aktív, ale získaním nových zdrojov. Pri určitom zjednodušení možno túto situáciu graficky znázorniť (obr. 2).

Zo schémy vyplýva, že zdroje sa používajú nielen na tvorbu aktív, ale aj na plnenie záväzkov. Banky realizujú finančnú transakciu len na strane pasív, čiže prírastok nových zdrojov je kompenzovaný úbytkom starých záväzkov.

Likviditu banky výrazne ovplyvňuje štruktúra krátkodobých aktív a krátkodobých pasív. Najmä porovnanie podielu nestabilných pasív na krátkodobých pasívach a likvidných aktív na krátkodobých aktívach je ďalším ukazovateľom likvidity komerčnej banky, ktorý

vyjadruje okamžitú schopnosť banky plniť svoje záväzky aj v prípade nedodržania splatných režimov aktív, najmä úverov (tab. 4).

Vzájomnú väzbu štruktúry krátkodobých aktív a pasív komerčnej banky vyjadruje tzv. likvidná medzera. Ide o rozdiel medzi likvidnými aktívami a nestabilnými pasívami, keď prebytok likvidných aktív umožňuje ich použitie napr. na rýchle úverové expanzie. Z údajov však vyplýva opačná pozícia z hľadiska likvidity - bankový sektor vykazuje prebytok nestabilných pasív vo výške viac ako 61 mld. Sk. Znamená to, že prípadná likvidácia záväzkov viazaných na nestabilné zdroje by musela byť krytá inými ako likvidnými aktívami, resp. dodatkovými zdrojmi.

Tab. 4

	30.6. 1993	31.12. 1993	30.6. 1994
likvidné aktíva / krátkodobé aktíva (v %)	22,43	25,46	23,38
nestabilné pasíva / krátkodobé pasíva (v %)	54,57	55,02	45,35
likvidná medzera (v mil. Sk)	-75 434	-80 180	-61 183

Zlé úvery - hlavný problém bankovníctva v SR

Úvery poskytnuté komerčnými bankami predstavujú 60 % výnosových aktív a 54 % z celkovej bilančnej hodnoty bankového sektora. Majú najväčší podiel na rizikovo vážených aktívach, ale tiež na stratových aktívnych obchodoch komerčných bánk. K 30. 6. 1994 predstavovali klasifikované úvery (úvery s nedodržaným splátkovým kalendárom) 52 394 mil. Sk, čo je takmer 21 % všetkých poskytnutých úverov. Stratové úvery pritom dosiahli výšku 24 033 mil. Sk. Z údajov je zrejmá priorita vzťahu likvidity banky k úverom, čo sa nezmení ani pri postupných presunoch v aktívnych operáciách komerčných bánk.

Za veľmi negatívnu možno považovať skutočnosť, že úverové portfólio sa dlhodobo zhoršuje a v jeho štruktúre sa úvery postupne dostávajú do skupín s horším stupňom klasifikácie. Tento trend vyjadrujú schémy na obr. 3. V bankovom sektore ako celku prevláda tendencia vyjadrená na obr. 3b. Schéma 3a naznačuje postupné „ozdravovanie" úverov.

Obr. 3

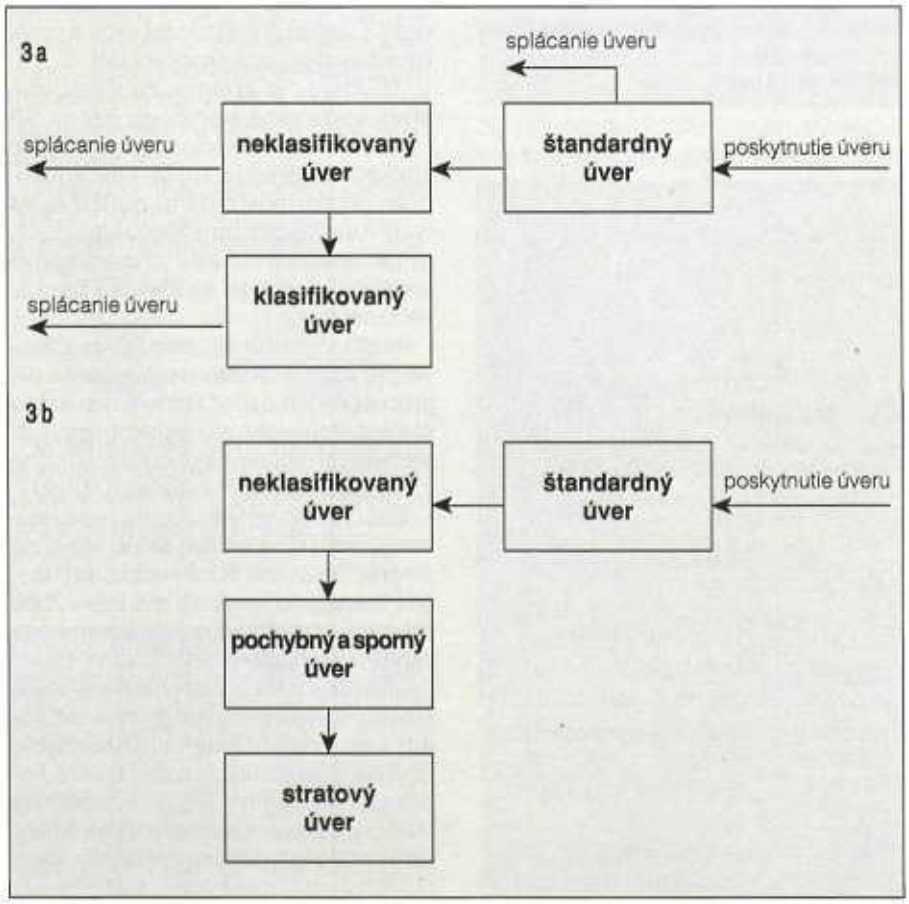

Z predchádzajúcej časti vyplynula požiadavka zabezpečovať likviditu banky okrem iného aj súladom v časovej štruktúre aktív a pasív. Súčasný nepriaznivý stav ovplyvňuje v rozhodujúcej miere časová štruktúra úverov. Z analýzy vyplynulo použitie krátkodobých zdrojov najmä na poskytovanie úverov s dlhšou lehotou splatnosti.

Je preto pochopiteľné, že komerčné banky, ktorých rozhodujúcou povinnosťou je zabezpečiť primeranú úroveň likvidity, reagujú na časovú štruktúru zdrojov (kde prevládajú krátkodobé zdroje) tým, že prispôsobujú časovú štruktúru aktív, a teda najmä úverov. Orientácia na krátkodobé úvery, resp. obmedzené poskytovanie dlhodobých úverov je len logickým dôsledkom snahy prispôsobiť finančné toky aktívnych obchodných operácií spravovaným zdrojom.

Cieľom komerčných bánk pri získavaní zdrojov (pasívne obchody) a tvorbe aktív (aktívne obchody) je dosiahnutie požadovanej miery, resp. masy zisku. Komplexnejšia analýza bankového sektora si preto vyžaduje posúdiť ich ekonomickú pozíciu, čiže štruktúru nákladov a výnosov, ktorá zahŕňa dva okruhy problémov:

a) Analýzu výnosov a nákladov, ktorá vyúsťuje do syntetického ukazovateľa - prevádzkovej účinnosti.

b) Vzájomný vzťah úrokových výnosov a úrokových nákladov, ktorý vyjadruje ďalší syntetický ukazovateľ - čistá úroková marža.

Čistá úroková marža vyjadruje vzťah rozpätia (tzv. čistý úrokový príjem) k aktívam a definuje schopnosť banky vytvoriť zo zdrojov aktíva zabezpečujúce takú tvorbu výnosov, ktorá umožní pokryť ostatné náklady vyplývajúce z činnosti banky. Jej štandardná úroveň je 4,5 %. Pokles pod túto úroveň znamená riziko, že vzájomný vzťah rozhodujúcich položiek výnosov (úrokové výnosy) a nákladov (úrokové náklady) pri bežnej tvorbe ostatných výnosov a nákladov sa pravdepodobne premietne do straty. Štandardne je táto previazanosť vyjadrená nasledujúcimi vzťahmi:

$$\frac{\text{úrokové výnosy - úrokové náklady}}{\text{aktíva}} > 4{,}5\ \%$$

$$\frac{\text{ostatné výnosy - ostatné náklady}}{\text{aktíva}} > -3{,}5\ \%$$

Tab. 5

	30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
úrokové výnosy - úrokové náklady / aktíva	3,57	4,91	2,12
ostatné výnosy - ostatné náklady / aktíva	-1,87	-3,96	-0,80

Dosiahnutie týchto štandardných úrovní zabezpečí nevyhnutnú tvorbu masy zisku.

Skutočne dosiahnuté hodnoty za bankový sektor sú v tab. 5.

Porovnanie dosiahnutých hodnôt s vytvoreným hospodárskym výsledkom za sledované obdobie potvrdzuje, že nezabezpečenie štandardnej úrovne sa premietne do straty, alebo v lepšom prípade do takej masy bilančného zisku, ktorá po splnení odvodových povinností nezabezpečí potrebnú výšku použiteľného zisku.

Jednotlivé čiastkové analýzy potvrdzujú veľmi úzku väzbu štruktúry bilancie komerčnej banky na jej ekonomickú pozíciu vyjadrenú ukazovateľmi efektívnosti (čistou úrokovou maržou, prevádzkovou účinnosťou atd.). Súčasne sa potvrdilo, že v chápaní priorít v riadení bilančnej štruktúry je rovnako dôležité riadenie pasív, ktorým banka získa zdroje vystihujúce jej priority v obchodnej politike, ako aj riadenie aktív. Jednoznačne možno konštatovať, že úspešnosť komerčnej banky závisí od kvalitného riadenia aktív i pasív, ktoré zohľadňuje ich veľmi úzku väzbu. Sama štruktúra aktív a štruktúra pasív ešte nedáva predpoklad efektívnosti bankových činností a obchodov. Tá závisí od rešpektovania vzájomného súladu medzi zdrojmi a aktívami, ktoré sú týmito zdrojmi kryté. Ide najmä o prísnu časovú previazanosť aktívnych a pasívnych obchodov. Znamená to, že schopnosť banky plniť svoje záväzky a úspešne realizovať svoju obchodnú politiku závisí od dvoch rozhodujúcich skutočností:

- od kvality portfólia aktívnych obchodov, ktorá je premietnutá do maximálnej miery ich návratnosti. Je založená na znalosti rizík týchto obchodov,
- od finančných tokov pri realizácii aktívnych obchodov, ktoré musia byť v časovom súlade s finančnými tokmi vyplývajúcimi z plnenia záväzkov.

Tieto podmienky nemožno od seba oddeliť, ani preferovať jednu pred druhou. Kvalitné portfólio aktív pri nerešpektovaní časovej previazanosti na pasíva, resp. časový súlad pri nelikvidných aktívach, sa v konečnom dôsledku prejaví v potrebe dodatočného získavania zdrojov, ktorá vždy pre banku znamená náklady navyše.

Nesplácanie úverov prináša bumerangový efekt

Úvery možno v súčasnosti považovať za fenomén, ktorý v rozhodujúcej miere ovplyvňuje nielen postavenie bankového sektora, ale aj správanie komerčných bánk. Cieľom tohto príspevku nie je analyzovať príčiny zlého úverového portfólia. Môže ísť o zlé východiská a ekonomické rozpracovanie podnikateľského zámeru príjemcom úveru, o nedostatočné posúdenie rizík zo strany komerčnej banky, ako aj o súhrn okolností, ktoré kvalitnú a reálnu podnikateľskú aktivitu negatívne ovplyvnia. Podiel klasifikovaných úverov v súčasnosti však naznačuje, že kvalitu úverov vo veľkej miere ovplyvňuje nepripravenosť a nereálne východiská podnikateľských zámerov. Nech je však príčina akákoľvek, na nenávratnosť úverov musia komerčné banky reagovať.

Komerčné banky pracujú najmä s cudzími zdrojmi, ktoré v súčasnosti predstavujú 83 % celkových zdrojov bankového sektora. Preto je nevyhnutné, aby zabezpečili svoju schopnosť plniť záväzky voči veriteľom. V tejto požiadavke je obsiahnutá úzka väzba na úroveň splácania úverov. Banky musia vytvárať rezervy na krytie strát vyplývajúcich z nesplácania úverov, aby nebola ohrozená ich likvidita. Zlé úverové portfólio teda prináša so sebou negatívne dôsledky, ktoré možno zhrnúť do týchto bodov:

1. Nielen časový nesúlad medzi zdrojmi a časovou štruktúrou úverov, ale aj stále rastúca rizikovosť úverových obchodov núti banky získať dodatočné zdroje na udržanie likvidity, často pod tlakom aj drahšie.

2. Časť nových zdrojov sa používa na splatenie predchádzajúcich záväzkov, prípadne tvorbu povinných minimálnych rezerv. Táto časť zdrojov, ktorá nie je použitá na tvorbu aktív, resp. sa pohybuje na uzavretom medzibankovom trhu, nezabezpečuje tvorbu efektívnych aktív umiestnených mimo bankového sektora.

3. Prevádzkové náklady vyplývajúce z riešenia klasifikovaných úverov znižujú prevádzkovú účinnosť banky.

4. Tvorba rezervných fondov a rezerv, ktorej výška je priamo úmerná nekvalite úverov, znižuje výšku zdrojov určených na ďalšie úvery. Čiže zdroje, ktoré banka získala zo splácania úverov, použije na tvorbu menej rizikových aktív (štátne cenné papiere, medzibankové vklady), čím kompenzuje riziká zo stále rastúceho podielu stratových úverov. Táto skutočnosť spolu s dôsledkami inflácie sa premieta do takého poklesu krytia najmä obežných prostriedkov podnikateľskej sféry, ktorý prehlbuje jej platobnú neschopnosť.

Z uvedeného možno konštatovať, že na relatívnom (možno aj absolútnom) nedostatku úverových zdrojov, ktorý deklaruje najmä podnikateľská sféra, má výrazný podiel rizikovosť a nesplácanie úverov poskytnutých komerčnými bankami.

Táto skutočnosť výrazne ovplyvňuje aj cenu bankových produktov. Nenávratnosť úverov a z nej vyplývajúca stratovosť bánk sa premieta do zvýšenej tvorby zdrojov určených na ich krytie. Bez ohľadu na zdroj rezerv (zisk, náklady) je pochopiteľné, že banka túto tvorbu zohľadní v cene za poskytované služby. Ak sa rezervy tvoria z nákladov, je väzba na cenu priama. Ak sa tvoria zo zisku, treba ho dosiahnuť výnosmi. Stratovosť, resp. zvýšenú rizikovosť úverov, premietnutú do zvýšených nákladov alebo do použitia vytvoreného zisku, banky prenášajú jednak do jednorazových poplatkov za služby, ale najmä do úrokovej sadzby za poskytnuté úvery. Táto úroková sadzba v rozhodujúcej miere ovplyvňuje všeobecnú trhovú úrokovú sadzbu aktívnych obchodov. Pritom banky dosahujú pri vysokej miere úrokovej sadzby relatívne nízku čistú úrokovú maržu.

Rast klasifikovaných a v rámci nich stratových úverov nie je sprevádzaný ich odpisom prostredníctvom použitia rezerv. Nekvalitné portfólio úverov, ktoré zvyšuje všeobecnú úrokovú mieru teda postihuje aj ziskové podniky, resp. kvalitné podnikateľské zámery, ktoré sa dostávajú do finančných problémov spôsobených vysokou úrokovou zaťaženosťou.

V konečnom dôsledku sa teda nesplácanie úverov odrazí v reakcii komerčných bánk voči dlžníkom, či už vo forme zvýšenej ceny bankových produktov alebo v orientácii na iné aktívne operácie.

HYPOTEKÁRNY ÚVER A BYTOVÁ VÝSTAVBA

Ing. Soňa Vágnerová
Inštitút menových a finančných štúdií NBS

V transformujúcej sa slovenskej ekonomike pociťujú mnohí podnikatelia i občania naliehavú potrebu tzv. pohotových finančných prostriedkov na nehnuteľnosti. Jednou z možností, ako tieto prostriedky získať, je vytvorenie podmienok na poskytovanie dlhodobých - hypotekárnych - úverov.

Pri riešení otázky predmetu hypotekárneho úveru je snaha zabezpečiť úver najmenej rizikovou nehnuteľnosťou (hypotékou). Takou sa javia pozemky, lesy, poľnohospodárske a obytné budovy. Medzi viac rizikové patria priemyselné a podnikateľské podniky, a to vzhľadom na meniace sa ceny, závislé od prosperity podniku a situácie na trhu.

Predmetom stavebného hypotekárneho úveru môžu byť stavby, ktoré postupne vznikajú s tým, že hypotékou je hotová stavba. Hypotekárne úvery by mali byť určené nielen na získavanie objektov novou výstavbou, ale aj na obnovu a rekonštrukciu už existujúcich objektov.

Popri riešení otázok spojených s aplikáciou hypotekárnych úverov, ktoré sa týkajú najmä vytvorenia legislatívneho rámca, inštitucionalizácie, získavania zdrojov na ich poskytovanie a likvidity nášho kapitálového trhu, vzniká potreba zmapovať potenciálnych záujemcov o úver, ako aj potenciálnych investorov.

V súčasnosti sa nachádza v hlbokej recesii stavebníctvo, ktoré vytvára predpoklady na perspektívny ekonomický rast. Z hľadiska investičnej výstavby najväčší pokles zaznamenala bytová výstavba, výstavba nebytových výrobných budov a inžinierska výstavba. Výrazný pokles bytovej výstavby je charakterizovaný najnižším počtom začatých bytov v roku 1993, najväčší pokles bol v družstevnej výstavbe.

Výstavba bytov i nebytových budov súvisí aj so získaním pozemkov, ktorých finančné krytie môže byť tiež predmetom hypofinancovania.

Výrazné obmedzenie podpory štátu, liberalizácia cien a znižovanie reálnych príjmov obyvateľstva majú negatívny dopad na rozvoj bytovej výstavby a schopnosť obyvateľstva zabezpečiť si adekvátne bývanie. Táto situácia by sa dala prekleniť i pomocou jedného z ekonomických nástrojov nepriamej podpory bytovej výstavby - hypotekárneho úveru.

Bytová výstavba má po roku 1990 klesajúcu tendenciu, k čomu prispelo predovšetkým obmedzenie podpory zo štátneho rozpočtu a pomalé uplatňovanie rôznych nástrojov jej rozvoja. V súčasnosti sa zodpovednosť za obstaranie vlastného bývania prenáša jednoznačne na občana. Povinnosťou štátu a obce je však vytvárať vhodné podmienky. Súčasne sa menia i vlastnícke vzťahy.

Vývoj ekonomickej podpory bytovej výstavby

Do roku 1990 sa uplatňoval systém prípravy, realizácie a financovania komplexnej bytovej výstavby. Štát riešil sociálnu politiku dotáciami na výstavbu štátnych bytov, technickú a občiansku vybavenosť, ako aj bezplatným zabezpečovaním pozemkov, príspevkami a výhodnými úvermi na výstavbu družstevných bytov a rodinných domov, dotáciami na nájomné, teplo, energiu, vodu a ďalšie služby spojené s bývaním. Rozhodnutím vlády SR sa uvedený „systém" v roku 1991 ukončil a umožnilo sa realizovať a financovať výstavbu len funkčne ucelených častí stavieb v rámci komplexnej bytovej výstavby rozostavaných k 31. 12. 1990, s cieľom ukončiť ich výstavbu podľa finančných možností štátneho rozpočtu SR do konca roku 1993. Na výstavbu nových bytov v rámci riešenia osobných potrieb občanov vláda uložila poskytovať v roku 1991 zvýhodnené pôžičky so zníženou úrokovou sadzbou minimálne 5 bodov oproti priemernej úrokovej sadzbe. Dobu splatnosti pôžičky stanovila maximálne na 30 rokov. Majetková ujma, ktorá vznikne z tohto titulu peňažným ústavom, sa mala uhradiť zo štátneho rozpočtu.

Na realizáciu družstevnej bytovej výstavby sa do roku 1992 poskytovali úvery za zvýhodnených podmienok:

- doba splatnosti až 40 rokov sa počítala od dokončenia výstavby, najdlhšie však od dvoch rokov po začatí výstavby, pri svojpomocnej výstavbe od troch rokov po začatí výstavby,
- z úverov sa platila úroková sadzba vo výške 1 %,
- úver sa splácal rovnakými polročnými splátkami zahŕňajúcimi aj úrok,
- náklady na bývanie sa uhrádzali z úveru až po vyčerpaní členských podielov, prípadne ich časti, ktorá nebola zmluvne zabezpečená osobným alebo vecným plnením členov družstva, a príspevkov poskytnutých družstvu,
- banka poskytovala úver do výšky celkových rozpočtových nákladov bytového domu znížených o náklady na vstavané nebytové zariadenia, nekrytých členskými príspevkami a členským podielom. V prípade poskytovania úveru na vykonanie potrebných materiálovo a kapacitne zabezpečených rozsiahlejších úprav družstevných bytových domov bola doba splatnosti úveru 10 rokov s úrokovou sadzbou 1 %,
- pôžičky štátnych sporiteľní na zloženie členského podielu na družstevný byt sa poskytovali členom družstva so splatnosťou až 10 rokov a úrokovou sadzbou 2,7 %.

Na individuálnu bytovú výstavbu sa poskytovali:

- pôžičky sporiteľne s dobou splatnosti najviac 40 rokov od vydania stavebného povolenia a s úrokovou sadzbou 2,7 %, najviac do sumy 250 000 Kčs, pri výstavbe s dvoma a viacerými bytmi najviac do sumy 300 000 Kčs;
- na výstavbu rodinného domu, ktorú uskutočňovalo družstvo, sa poskytoval úver do stanovenej sumy s úrokovou sadzbou 1 %, v odôvodnených prípadoch pri zabezpečenej návratnosti sa mohol poskytnúť nad stanovenú sumu s úrokovou sadzbou 2,7 %. Úver bol viazaný na čas výstavby určený stavebným úradom a bol splatný jednorazovo pri prevode rodinného domu z družstevného do osobného vlastníctva.

Ešte začiatkom roku 1993 boli úvery na družstevnú bytovú výstavbu kryté redistribučným úverom od NBS, poskytovaným za zvýhodnenú úrokovú sadzbu 7,5 %. Stavebné bytové družstvá uhrádzali za tieto úvery úrok 1 % a 8 %

dostávala IRB, a.s., (ktorá prevzala od ŠBČS celý objem úverov na družstevnú bytovú výstavbu) zo štátneho rozpočtu ako úhradu majetkovej ujmy.

Opatrením ministra financií SR z októbra 1992 a vyhláškou MF SR č. 119/1993 Zb. o niektorých opatreniach na dofinancovanie družstevnej a individuálnej bytovej výstavby boli uvedené finančné výhody pre novú bytovú výstavbu prakticky v plnom rozsahu zrušené.

Pre novozačatú výstavbu sú určené len prostriedky na štátnu prémiu k stavebnému sporeniu, ktorej výšku určuje zákon o štátnom rozpočte na príslušný rozpočtový rok. Štátna prémia sa poskytuje stavebnému sporiteľovi každoročne počas sporenia vo výške 40 % ročného vkladu, maximálne však 6000 Sk. V súčasnosti do vzťahu so stavebnou sporiteľňou nemôže vstupovať právnická osoba. Podľa pravidiel stavebného sporenia sporiteľňa poskytuje stavebný úver až po uplynutí stanovenej minimálnej doby sporenia (po dosiahnutí potrebnej nasporenej sumy z cieľovej sumy).

Na základe splnenia stanovených všeobecných podmienok o stavebnom sporení môže sporiteľ získať stavebný úver na kúpu bytu alebo domu, výstavbu domu, modernizáciu, rekonštrukciu a údržbu bytu alebo domu, obstaranie stavebného pozemku alebo úhradu záväzkov súvisiacich s vyššie uvedenými účelmi.

Stavebný úver sa stavebnému sporiteľovi poskytne až po vyplatení nasporenej sumy, pričom stavebný sporiteľ je povinný vinkulovať poistku na objekt záložného práva v prospech stavebnej sporiteľne. V splátkach úveru sú zahrnuté aj úroky s úrokovou sadzbou 6 %. V prípade nutnej potreby bez splnenia podmienok sa môže stavebnému sporiteľovi poskytnúť tzv. medziúver, ktorý je však zaťažený vyššou úrokovou sadzbou.

Pravidelné mesačné vklady, mimoriadne platby, pripísané úroky, splátky stavebných úverov, štátne prémie a iné pripísané zdroje tvoria príjmovú položku fondu stavebného sporenia, z prostriedkov ktorého sa pridelujú cieľové sumy, na ktoré vznikne nárok po splnení podmienok o stavebnom sporení.

Finančno-ekonomické nástroje, ktoré majú pôsobiť na vytváranie trhu bytov a medzi ktoré sa zahŕňa i hypotekárny úver, sú uvedené v základných dokumentoch týkajúcich sa reformy bytovej politiky v Slovenskej republike z roku 1991. V dokumentoch sa navrhuje na stimuláciu výstavby poskytovať taktiež daňové úľavy ako nepriamu ekonomickú pomoc a prémie zo štátneho rozpočtu pre účastníkov stavebného sporenia. Úhrada za užívanie družstevných bytov by sa mala stanoviť tak, aby kryla splátky úverov a úroky z nich. Výnosy z predaja bytov a nebytových priestorov sa navrhujú účelovo používať na rozvoj bývania. Do praxe však bol doteraz zavedený len systém stavebného sporenia.

Vývoj bytového fondu

Z hľadiska medzinárodného porovnania pripadlo v Slovenskej republike na 1000 obyvateľov 307 bytov (podľa sčítania k 3. 3. 1991), čo je v porovnaní s Českou republikou o 14,7 % menej a v porovnaní s prosperujúcimi štátmi západnej Európy o 26,9 až 33,3 % menej.

Vo vlastníctve fyzických osôb (IBV) bolo 50 % z trvale obývaných bytov, vo vlastníctve družstiev 23 %, vo vlastníctve obcí (komunálne byty) 21 % a vo vlastníctve podnikov (podnikové byty) 6 %. V absolútnej čiastke to predstavuje 1 617 828 trvale obývaných bytov.

Z hľadiska vlastníctva bolo v období 1990-1993 rozostavaných dvojnásobne viac bytov vo vlastníctve fyzických osôb ako vo vlastníctve družstiev, toto porovnanie je podstatne vyššie (asi 8-násobok) pri začatej výstavbe. Možno teda usudzovať, že ťažisko výstavby sa bude presúvať na individuálnych stavebníkov.

Pokles výstavby sa prejavil v dokončovaní bytov, ale ešte výraznejšie v začínaní stavieb, najmä výstavby nájomných bytových domov, ktorá sa v podstate

Vývoj bytového fondu

Byty	r. 1990	r. 1991	r. 1992	r. 1993
- dokončené	24 705	20 816	16 370	14 047
- začaté	37 883	5 935	6 771	4 387
- rozostavané	81 964	66 325	56 587	33 586

Počet bytov na 1000 obyvateľov k 3. 3. 1991

zastavila. Tento trend pokračuje aj v rokoch 1994 a 1995 hlavne z dôvodu neposkytovania zdrojov zo štátneho rozpočtu či z rozpočtu obcí.

Riziká súčasných podmienok

1) Politický a hospodársky vývoj Slovenska v sledovanom období 1990-1994 neumožnil v mnohých prípadoch plnenie vládou schválených úloh, ani vytvorenie postupných krokov potrebných na transformáciu vzťahov v oblasti bývania.

Možnosti štátneho rozpočtu a stav ekonomiky sa prejavili neschopnosťou uhradiť majetkovú ujmu peňažným ústavom, ktoré poskytovali zvýhodnené úvery na bytovú výstavbu.

Z hľadiska legislatívnych úprav pre hypofinancovanie nie je doriešená ani problematika nájomného práva - s možnosťou určiť jednoznačne povinnosti a vzťahy účastníkov (ochrana veriteľa v prípade, že sa úvery nesplácajú) a prevod vlastníctva bytov a nebytových priestorov vo vzťahu k pozemkom.

V štátoch s rozvinutou trhovou ekonomikou sa hlavný dôraz kladie na nepriame ekonomické nástroje, kde najdôležitejším stimulačným nástrojom v bytovom hospodárstve je daňová politika. Daňová politika umožňuje stavebníkovi pri poskytnutí hypotekárneho úveru odrátať si zaplatené úroky z daňového základu. V prípade podpory sociálneho bývania sa uzatvárajú zmluvy medzi vládnymi inštitúciami zodpovednými za bývanie a verejnými a súkromnými finančnými inštitúciami, pričom rozdiel medzi úrokovými sadzbami stanovenými v zmluvách a subvencovanými mierami úrokov pre občanov, zvýhodnenými na základe splnenia stanovených podmienok, sa uhrádza z rozpočtov vládnych inštitúcií.

2) Z prehľadu ekonomickej podpory bytovej výstavby vyplýva potreba uspokojenia dopytu vyššími finančnými čiastkami na dlhšie časové obdobie. Bariérou pre poskytovanie hypotekárnych úverov v súčasnosti je vytvorenie potrebného základného imania a získavania zdrojov. Jedným zo zdrojov finančných inštitúcií by mohla byť časť výnosov z predaja bytov a nebytových priestorov, prípadne finančné prostriedky z FNM, určené na posilnenie zdrojov bánk a sporiteľní na poskytovanie úverov (§ 28 zákona č. 60/19994 Zb.). Podpora bytovej výstavby hypotekárnym úverom je spojená so stanovením hraničnej miery úrokovej sadzby, pri prekročení ktorej stráca úver opodstatnenosť.

3) Výdavky na bývanie v SR v porovnaní so zahraničím sú nižšie, avšak domácnosti vynakladajú vyšší podiel na ostatné základné potreby - potraviny, dopravu, odievanie a pod. a tento trend sa neustále zvyšuje. Výšku cien nehnuteľností ovplyvňujú lokalizačné faktory. Pri existujúcej inflácii sa môže stať, že cieľová suma dohodnutá pri stavebnom sporení alebo poskytnutý úver nebudú stačiť na úhradu ceny bytu. Úhrada za užívanie bytov bytových družstiev sa má stanoviť tak, aby kryla splátky úveru a úroky z neho, náklady na opravy a údržbu, správu a ďalšie náklady priamo súviace so správou a prevádzkou bytového fondu.

Nevyváženosť príjmov a výdavkov domácností SR môže spôsobiť neschopnosť úhrady nájomného a v širších väzbách splácanie úverov a úrokov z nich.

4) Pre marketing hypotekárneho úveru v oblasti bývania je potrebná znalosť nielen súčasných potrieb a trendov v oblasti bývania, ale aj solventnosť obyvateľstva.

Doterajšie zisťovanie ekonomických údajov a informácií s vypovedacou schopnosťou na celoslovenskej a okresnej úrovni nestačí na objektívnu analýzu a odhad predpokladaného vývoja schopnosti obyvateľstva a podnikateľskej sféry uhrádzať určité druhy úverov.

Trendy v oblasti bývania

1) Na základe predpokladov vývoja obyvateľstva v SR do roku 2015 má celkový počet obyvateľov prekročiť 5,7 mil. osôb, čo je v porovnaní s rokom 1994 nárast o 6,7 %. Celkový prírastok do roku 2000 predstavuje 165 897 obyvateľov. Koncepcia bytovej politiky a rozvoja

Index vitality obyvateľstva (predproduktívny/poproduktívny vek) k 3. 3. 1991

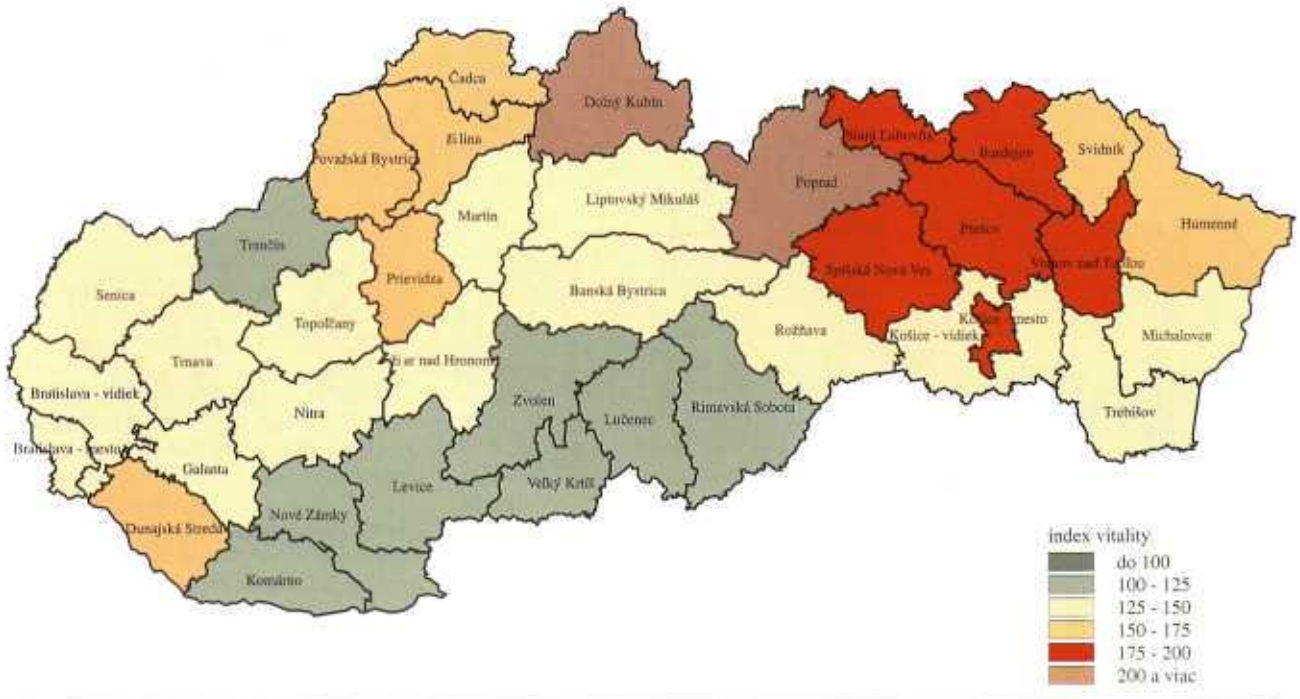

bytovej výstavby v rokoch 1994-2000 vychádza pri prepočte potreby bytov z prognózovaného stavu obyvateľstva a reálneho úbytku bytového fondu, ktorý bude treba nahradiť novou výstavbou. Tiež sa uvažuje s vrátením 20 až 30 tisíc bytov z fondu neobývaných bytov do trvale obývaného bytového fondu. Pri predpoklade poklesu výstavby v roku 1994 a 1995 na približne 10 tisíc bytov ročne bude potrebné na udržanie úrovne bývania v rokoch 1996-2000 postaviť ročne okolo 17 tisíc bytov.

2) Z hľadiska potrieb, pri zohľadňovaní indexu vitality obyvateľstva a počtu bytov na 1000 obyvateľov, za jednoznačne nedostatočne vybavenú oblasť bytmi možno považovať východné Slovensko a okresy Čadca a Dolný Kubín. Túto skutočnosť potvrdzuje aj sledovanie vývoja na úrovni základných územných jednotiek - obcí, s výnimkou okresov Svidník a Humenné, kde dochádza v hraničnom pásme k poklesu prírastkov obyvateľstva, pričom štandard bývania (vyjadrený počtom bytov na 1000 obyvateľov a počtom bytov na 100 cenzových domácností) sa pohybuje nad priemerom štandardu Slovenska. Zároveň je viditeľný rozdiel medzi mestom a vidiekom. Na vidieku je v súčasnosti tendencia stagnácie (index vitality obyvateľstva do 125), pričom prírastky sa sústredujú do 77-82 sídiel obvodného významu. Podrobnejšie údaje sú v priložených mapách (stabilizovaný trend - index vitality obyvateľstva 125-150, rastúci trend 150-175, progresívny trend 175-200 a veľmi progresívny trend nad 200).

3) Hlavným indikátorom predpokladanej potreby bytov a rozvoja bývania je vývoj obyvateľstva (populácie) a vývoj cenzových domácností. Do roku 2000 sa vo vekovom zložení obyvateľstva prejaví pokles podielu detskej zložky populácie, zvýši sa počet a podiel obyvateľstva v produktívnom veku a očakáva sa nárast početnosti obyvateľstva v poproduktívnom veku. Na Slovensku prebieha proces starnutia obyvateľstva. Prejavuje sa pokles priemernej veľkosti cenzovej domácnosti (v roku 1990 bola 2,89). Zvýši sa podiel domácností jednotlivcov, najmä v poproduktívnom veku a neúplných rodín, čo ovplyvňuje požiadavky na veľkosť bytov.

4) V nových podmienkach ide o dve základné formy bytovej výstavby:

- štátom podporovanú bytovú výstavbu najmä pre sociálne slabšie skupiny obyvateľstva do stanovenej výšky ich príjmov (prostredníctvom štátnych programov),
- voľne financovanú bytovú výstavbu regulovanú trhovými podmienkami. Pri bytovej výstavbe regulovanej trhovými podmienkami prichádzajú do úvahy byty s vyššou investičnou náročnosťou (zabezpečenie prostriedkov na pozemok aj vybudovanie technickej infraštruktúry) a byty s nižšou investičnou náročnosťou (forma nadstavby, resp. výstavba bytov do priestorov šikmých striech). Pre občanov, ktorí majú dostatočný príjem alebo majetok sa uskutoční výstavba na trhových princípoch.

V oblasti rozvoja osobitných foriem bývania ide o výstavbu slobodární pre mladých a slobodných občanov, pre starších občanov bytov v domoch s opatrovateľskou službou, penziónov pre dôchodcov a bytov pre telesne ťažko postihnutých občanov.

5) Z hľadiska hypofinancovania, ktoré je založené na trhových princípoch, prichádzajú do úvahy najmä byty s vyššou investičnou náročnosťou. Obyvateľstvo v produktívnom veku je na základe demografického vývoja sústredené do miest, a tým je daný predpoklad sústredenia detskej zložky populácie. Mestský štýl života uprednostňuje v oblasti bytovej výstavby dodávateľskú formu, čím sa zvyšujú finančné požiadavky na krytie výstavby. Klientelou okrem fyzických osôb budú i novovznikajúce a pretransformované obchodné spoločnosti, zaoberajúce sa výstavbou i správou bytového fondu. Veľké podnikateľské subjekty prejavujú čoraz väčší záujem o stabilizáciu vlastných zamestnancov formou riešenia ich bytovej situácie.

Index vitality obyvateľstva (predproduktívny/poproduktívny vek) k 3. 3. 1991 za ZÚJ

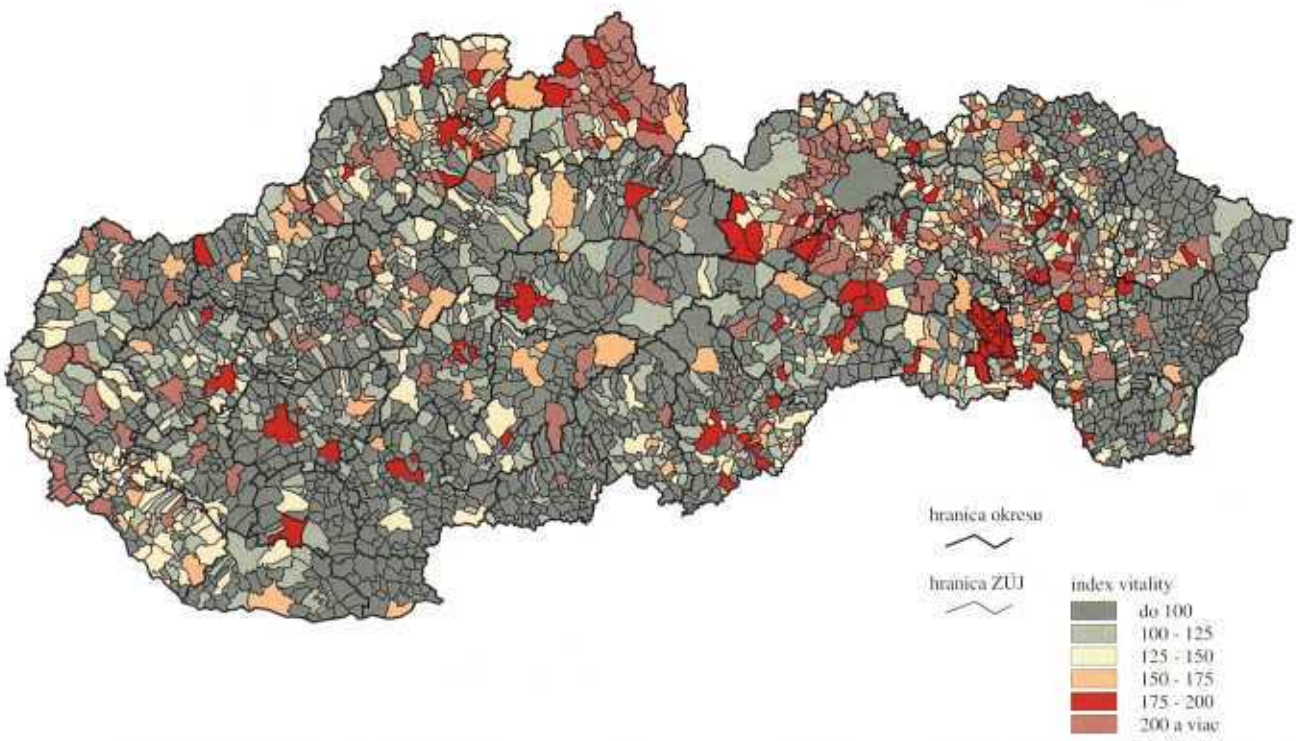

SWAPY – DERIVÁTY FINANČNÉHO TRHU

Ing. Eva Horvátová
Ekonomická univerzita Bratislava

Pre účastníka swapovej operácie swapy predstavujú mimosúvahové, resp. podsúvahové obchody. Z časového hľadiska swapy predstavujú termínové operácie.

Vzhľadom na široké možnosti uplatnenia a mnohostrannú charakterisitku swapových operácií definujeme swapy ako časovo obmedzenú výmenu záväzkov a pohľadávok medzi dvoma alebo viacerými partnermi.

Záväzky a pohľadávky sa členia z hľadiska ich vecného charakteru na úrokové a menové.

Pri úrokových swapoch sa vymieňajú úrokové záväzky a pohľadávky, pri menových swapoch sa vymieňajú záväzky a pohľadávky v rozdielnych menách. Pri menových swapoch sa premieta do záväzkov a pohľadávok okrem kurzového aj úrokový efekt.

Ďalšie hľadisko členenia záväzkov a pohľadávok je ich delenie na aktívne a pasívne. Členenie záväzkov a pohľadávok na aktívne a pasívne vychádza z toho, akým spôsobom jednotliví swapoví partneri otvárajú svoju swapovú poziciu. Aktívne záväzky a pohľadávky vznikajú na základe nákupu cenných papierov (obligácii, dlhopisov), pasívne záväzky a pohľadávky na základe emisie, resp. predaja cenných papierov.

Na základe charakteristiky záväzkov a pohľadávok je možné zostaviť nasledovné členenie swapov (pozri graf č. 1).

Swapy predstavujú významné operácie na peňažnom a devízovom trhu. V úlohe účastníka swapovej operácie je spravidla banka, prípadne iný subjekt finančného trhu, ktorý má možnosť emitovať cenné papiere alebo má prístup na devízové trhy.

Aktívne swapy (asset swaps) predstavujú také operácie, pri ktorých jednotliví swapoví partneri otvoria svoju poziciu aktívnou operáciou z hľadiska svojej bilancie (napr. nákup dlhopisov).

Pasívne swapy (liability swaps) sú operácie, pri ktorých swapoví partneri otvoria svoju poziciu pasívnou operáciou z hľadiska svojej bilancie (napr. predaj dlhopisov).

Úrokové swapy (interest rate swaps) predstavujú výmenu úrokových záväzkov. Úrokové záväzky sa stanovujú z rovnakého kapitálu, ale podľa rozdielnej úrokovej sadzby.

Menové swapy (cross currency swaps) predstavujú výmenu záväzkov vrátane kapitálu v rozdielnych menách. Úrokové záväzky vznikajú ako dôsledok toho, že počas trvania swapovej operácie jeden z partnerov disponoval menou, ktorá bola výhodnejšia z hľadiska výšky úrokovej sadzby.

Kupónový swap (coupon swap, fixed to floating interest rate swap) predstavuje výmenu dvoch úrokových záväzkov, z ktorých jeden záväzok je charakterizovaný ako fixný a druhý predstavuje variabilný úrok.

Bázický swap (basis swap, floating to floating interest rate swap) je výmenou dvoch úrokových záväzkov, pričom oba záväzky sú definované na variabilnej úrokovej báze, ale na rozdielnom type variabilnej bázy (LIBOR, FIBOR, NIBOR, prime rate a pod.).

Graf č. 1

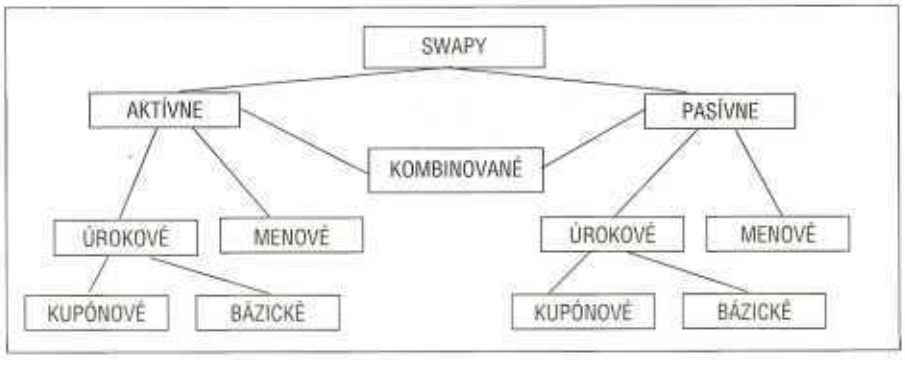

Prečo vznikajú swapy?

Jednou z príčin vzniku swapových operácií je **dominantné postavenie jedného z partnerov** na peňažnom trhu.

Ďalšou príčinou vzniku swapov je tá skutočnosť, že dvaja swapoví partneri **hodnotia rozdielne** situáciu na peňažnom trhu a **vývoj úrokovej sadzby.**

Prvé dve príčiny sú východiskom pre vznik úrokových swapov.

Príčinou vzniku swapov je aj preferencia rozdielnej meny jednotlivými partnermi swapovej operácie. Táto príčina je základným predpokladom vzniku menových swapov. Pri menových swapoch sa prejavuje tiež doplnkový účinok úrokového swapu.

Výhody dominantného partnera

Predpokladáme, že jeden swapový partner je dominantný, má prístup na medzinárodný peňažný trh, na ktorom má možnosť získavať peniaze za výhodnejších podmienok, než napríklad na maloobchodnom peňažnom alebo devízovom trhu.

Týmto dominantným partnerom môže byť napríklad veľká banka s dobrou bonitou.

Napríklad banka B má záujem o fixne úročené peniaze, ale na domácom trhu nemá možnosť ich získať, prípadne by ich mohla získať len za nevýhodných podmienok. Banka A má prístup na medzinárodný peňažný trh, t.j. má možnosť výhodne získať fixne úročené peniaze.

Banka A má sama záujem o variabilne úročené paniaze. Banka A a banka B sú vhodní partneri pre swapovú operáciu v dôsledku dominantného postavenia banky A, ako aj v dôsledku preferencií úrokov jednotlivými bankami.

Obaja swapoví partneri emitujú dlhopisy. Banka A ich realizuje na zahraničnom trhu (s fixným úrokom), banka B na domácom trhu (s variabilným úrokom).

Swapoví partneri si vymenia úrokové záväzky (nakoľko objem emisie bol rovnaký, rozdielne sú len úrokové platby). Dominantná banka A si účtuje prirážku, ktorá spolu s úrokovým záväzkom predstavuje nižšie náklady pre banku B, než sú aktuálne náklady na domácom trhu.

Banka A sa teda rozdelila o svoju výhodu s bankou B. Rozdiel medzi podmienkami domáceho peňažného trhu a medzinárodného peňažného trhu je teda priestorom, ktorý je využiteľný v rámci swapových operácií (pozri graf č. 2).

Banka A v tomto obchode nesie väčšie riziko, spojené so zmenou úrokovej sadzby, ktoré je však čiastočne eliminované prirážkou, ktorú platí banka B.

Graf č. 2

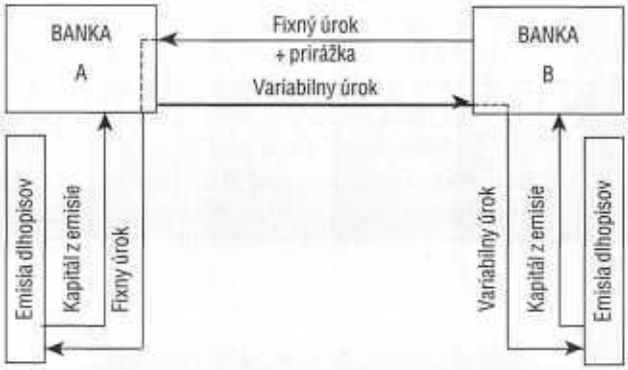

Banka B získava výhody:
1. komparatívnych nákladov, nakoľko platí:
fixné úroky + prirážka < fixný úrok na maloobchodnom peňažnom trhu;
2. získava istotu, že sa nezmení úroková platba.

Graf č. 3

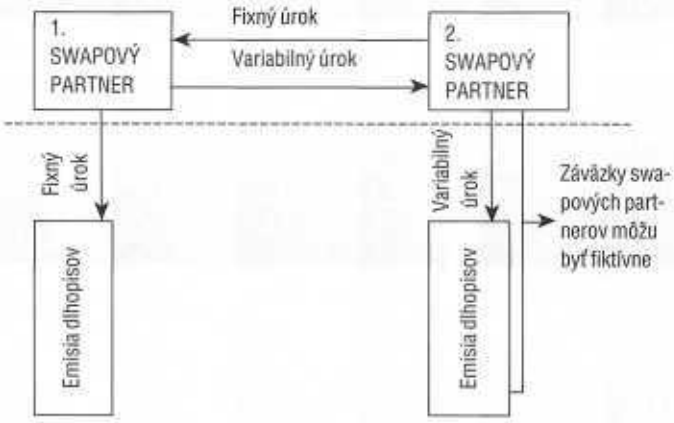

Graf č. 4

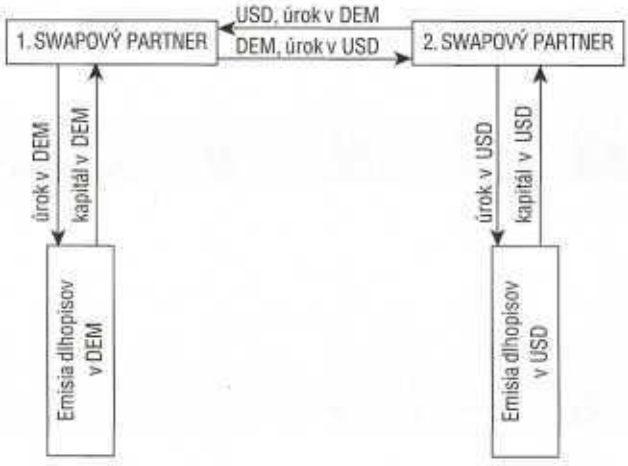

Pôvodná výhoda dominantného partnera sa premieta do výhod oboch swapových partnerov.

V príklade bol uvedený úrokový SWAP, ale na základe dominantnej pozície jedného zo swapových partnerov môžu vznikať aj menové swapy.

Rozdielne hodnotenie peňažného trhu swapovými partnermi

V takomto prípade je možná výmena úrokových záväzkov bez toho, aby boli reálne emitované dlhopisy. V podstate ide o to, ktorý z partnerov hodnotil vývoj úrokovej sadzby správne, resp. ktoré hodnotenie potvrdí reálny trh.

Pri uzatváraní takýchto obchodov bude jeden z partnerov znášať riziko nepredvídaného vývoja úrokovej sadzby, napríklad ak bude úroková sadzba nižšia ako dohodnuté fixné úroky.

Rast úrokovej sadzby môže spôsobiť vyššie výdavky swapového partnera platiaceho variabilné úroky, ale jeho výdavky nebudú nikdy vyššie ako na promptnom peňažnom trhu.

Vznik swapov na základe rozdielneho hodnotenia vývoja trhu má spravidla špekulatívne motívy.

Špekulatívne motívy v súvislosti so swapovými operáciami nie sú hodnotené pejoratívne, nakoľko oni oživujú peňažný trh, veľkou mierou sa podieľajú na vytváraní dopytu a ponuky a predstavujú významný trhový faktor vytvárania reálnej (optimálnej) úrokovej sadzby.

Úroková výmena je motivovaná preferenciami swapových partnerov vo vzťahu k budúcnosti, nemusí byť sprevádzaná swapovou prirážkou, resp. swapovou zrážkou. Riziko swapových partnerov je možné eliminovať napríklad zrkadlovými swapmi.

Preferencia rozdielnej meny

Pri menových swapoch si swapoví partneri vymenia rovnaké množstvo kapitálu v rozdielnych menách v promptnom kurze. Pri splatnosti swapu si partneri vymenia pôvodný obnos v pôvodnom promptnom kurze.

Partner, ktorý mal k dispozícii počas trvania swapovej operácie výhodnejšiu menu (s vyšším úrokom alebo s rastúcim kurzom) zaplatí viac v podobe úroku alebo na základe kurzovej doložky.

Pri stanovovaní swapovej prirážky (zrážky) sa vychádza z logického princípu termínovej prémie, ktorú vyjadruje vzťah [1]:

$$i_x - i_y = \frac{T - P}{P}$$

i_x = úroková miera meny x
i_y = úroková miera meny y
T = termínový kurz
P = promptný kurz

Napríklad: ak úroková miera DEM je 9 % a úroková miera USD je 7 %, potom $\frac{T - P}{P}$ sa má rovnať 2 %.

Swapová prirážka nie je nevyhnutnou súčasťou menového swapu, spravidla sa požaduje v prípade jasnej výhody partnera v swapovom obchode.

Priebeh menového swapu znázorňuje graf č. 4.

1. Obaja swapoví partneri investujú do emisie dlhopisov v rôznych menách (spravidla na domácich trhoch).

2. Počas splatnosti dlhopisov vyplácajú úroky v príslušných menách, vzájomne si ich poskytujú.

3. Pri splatnosti dlhopisov si vymenia pôvodne poskytnutý kapitál v pôvodnom kurze, príp. za podmienok, ktoré boli zvlášť

Graf č. 5

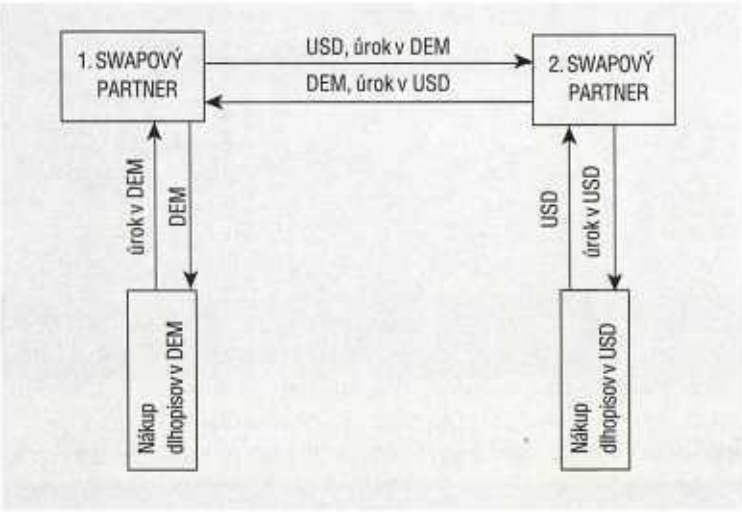

Graf č. 6

1) Kolektív: Bankové operácie, s. 14, ES EU Bratislava, 1994

(Pokračovanie na str. 23)

TEÓRIA MENOVEJ POLITIKY

Samuelson vo svojom známom diele „Ekonómia" začína kapitolu o peniazoch citáciou Beniamina Disraeliho: „Jediná vec, ktorá dohnala do šialenstva viac ľudí ako láska, sú peniaze". Keď ich je málo, je zle, ale keď ich je veľa, môže byť ešte horšie. Kedy ich je málo, kedy veľa a kedy „akurát", to však nie je len otázka nášho každodenného života, ale je to jedna z kľúčových otázok makroekonómie. Dokonca, peniaze sú určitým spôsobom najaktívnejším a najmocnejším nástrojom na ovplyvňovanie ekonomického rastu (reprezentovaného rastom outputu hrubého domáceho produktu), inflácie i zamestnanosti. Práve preto ich možno použiť v národohospodárskej politike pri riadení ekonomiky. Tvorcovia makroekonomickej politiky musia byť preto aj teoreticky dobre vyzbrojení, aby im aj teória peňazí pomáhala riešiť zložité ekonomické i sociálne problémy riadenia národného hospodárstva.

Kým však rozoberieme teoretické poznatky o vplyve peňazí na ekonomiku a možnosti ich využitia pri riadení a regulovaní národného hospodárstva, najprv sa zameriame na peniaze samotné, na ich historický vývoj a funkcie. Postupne, v nasledujúcich statiach, rozvedieme problematiku peňažnej rovnováhy a jej narušenia. Budeme si všímať infláciu ako peňažný jav, ako aj metodologické otázky jej sledovania a možnosti a spôsoby jej predchádzania, a to i s využitím teórie racionálnych očakávaní. Čo by sa malo trvale očakávať aj v našej ekonomike, je menová stabilita. I tej budeme venovať priestor, a to v súvislostiach s cieľmi menovej politiky. Rozvedieme ďalej problematiku peňažnej zásoby, jej význam pre menovú politiku i faktory, ktoré ju ovplyvňujú. Zaradili sme aj problematiku devízového kurzu z hľadiska jeho významu pre menovú politiku. Osobitnú pozornosť budeme venovať harmonizácii a koordinácii menovej a rozpočtovej politiky. Záverečná časť problematiky peňazí a teórie menovej politiky bude venovaná Európskej menovej únii, jej etapám. V jednej z nich by sa malo nájsť aj Slovensko.

Vyššie uvedená problematika je rozdelená do desiatich statí, ktoré budú postupne publikované. Chceli by byť skromným príspevkom k štúdiu menovej problematiky.

I. časť

PENIAZE – ICH VZNIK, VÝVOJ A FUNKCIE

Prof. Ing. Irena Hlavatá, CSc.,
Ekonomická univerzita Bratislava

Vznik a vývoj peňazí z ekonomického hľadiska

História vzniku a pôvodu peňazí zasahuje tisícky rokov do minulosti. Ovplyvňovali ju kultúrne i sociologické faktory, ale najmä ekonomické. Preto načrtneme len najdôležitejšie ekonomické dôvody vzniku a stupne vývinu peňazí.

Otázka znie: Z akých ekonomických dôvodov vznikli peniaze? Pretrvávajú dodnes tieto dôvody? Čo sa historicky v peniazoch mení a čo zostáva?

Aj keď sa peniaze stali súčasťou nášho každodenného života, málokedy sa zamýšľame nad tým, čím vlastne peniaze sú, ako vznikli a akú majú históriu. Ale súčasný moderný peňažný systém s bankovkami, šekmi, štátnymi a cennými papiermi a ďalšími formami sa vyvíjal po staročia.

Pre celý vývin peňazí je charakteristické to, že je nerozlučne spojený s narastajúcou **deľbou práce** a s ňou súvisiacou **nutnosťou výmeny**, a to až po vznik a trvanie vysokoindustrializovaných národných hospodárstiev. Práve z týchto ekonomických dôvodov pramenia aj funkcie peňazí.

Na vznik peňazí však v konečnom dôsledku pôsobila predovšetkým nutnosť výmeny. Práve **výmena**, jej kvalita, podmienky a stupeň realizácie sa tak objektívne stali **kriteriálnym aspektom v peňažnom hospodárstve.** Spätnou väzbou sa dostaneme k peňažnému posudzovaniu kvality výmeny, a to aj cez **peňažné kritérium výmeny** - stabilnú menu. Ale to sme už preskočili storočia, aby sme dospeli k tomuto poznaniu.

S narastajúcou deľbou práce a stúpajúcou výmenou tovarov počet pomerov reálnej výmeny prudko narastá, napr. pri štyroch vzájomne sa vymieňaných výrobkoch počet prepočítavajúcich sa výmenných pomerov vzrastá na 6. Tieto vymieňané pomery môžeme znázorniť nasledovne: napríklad, ak sa majú medzi sebou vymieňať štyri tovary A, B, C, D, potom vzniká 6 výmenných pomerov, pri ôsmich tovaroch vzrastá počet výmenných pomerov na 28 a pri 800 vzniká už 404 550 pomerov reálnej výmeny každého tovaru za každý tovar.

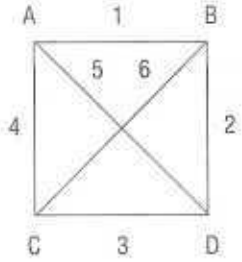

Ak sa **jeden z tovarov** vyčlení a funguje ako **spoločná výmenná jednotka pre všetky tovary, stáva sa** tento tovar **peniazmi. Peniaze** teda **vznikajú ako špecifický tovar, ktorý je** vo vzťahu k iným tovarom **ich všeobecným ekvivalentom.** Každý výrobok potom začína mať svoju cenu, vyjadrenú v jednotkách všeobecného ekvivalentu, teda v jednotkách peňazí - peňažných jednotkách.

V uvedených súvislostiach **vzniká problematika peňažného hospodárstva.** Pred peňažným hospodárstvom začínajú stáť také **úlohy**, akými sú určenie peňažnej jednotky, pravidiel fungovania peňazí v obehu (od vydania do obehu až po stiahnutie z obehu) a určovanie ich žiaduceho **množstva** v obehu a pravidiel **fungovania aj mimo vnútornej ekonomiky.**

Pred peňažným hospodárstom doposiaľ stoja **úlohy regulovania peňažných funkcií**, ktoré sa rozvíjajú so samotným vývojom peňazí. Tieto úlohy zostávajú aktuálne nielen v teórii, ale aj v hospodárskej praxi. Naďalej existuje nedoriešený problém kritérií určovania peňažnej jednotky. Najmä po období, odkedy zlato alebo ďalšie drahé kovy prestali plniť funkciu všeobecného tovarového akvivalentu, a odkedy prestala byť peňažná jednotka určovaná hmotnosťou zlata (alebo iného drahého kovu) v nej obsiahnutého.

Vznikali národné menové jednotky, ktoré sa najprv vymieňali podľa zlatej parity, to znamená podľa pomeru hmotnosti zlata obsiahnutého v jednotlivých peňažných jednotkách. Pomocou tejto parity sa zároveň prepočítavali ceny tovarov z vyjadrenia v jedných peňažných jednotkách do ich vyjadrenia v iných peňažných jednotkách.

Vo všeobecnosti sa za peniaze považuje všetko, čo slúži ako všeobecne prijímaný výmenný prostriedok alebo platidlo. Vieme, že v ranom štádiu mali peniaze formu tovarov, časom sa však vyvinuli papierové peniaze a šekové účty. Všetky tieto formy majú rovnakú podstatnú vlastnosť: prijímajú sa ako platobný prostriedok pri nákupe statkov a služieb.

Používanie peňazí prešlo niekoľkými historickými etapami. Peniaze sa vyvíjali v čase: od tovarových cez papierové, bankové, šekové a vývoj pokračuje ďalej.

Tovarové peniaze boli predovšetkým také peniaze, ktoré sa vyskytovali ako výmenný prostriedok vo forme tovaru. Spočiatku slúžilo ako peniaze pri výmene veľké množstvo tovarov. Tovarovými peniazmi bol dobytok, plátno, olej, víno, diamanty a iné drahokamy, cín, meď, železo, zlato, striebro a ďalšie. Každý z týchto tovarov mal určité výhody, ale aj nevýhody, napr. dobytok sa nedá deliť na drobné, niektoré tovary by časom strácali kvalitu a s niektorými sa ťažko manipuluje atď.

Tovarové peniaze sa približne v deväťnástom storočí takmer výlučne obmedzili na kovy. Boli nimi predovšetkým zlato a striebro. Oba boli ligotavé, ale striebro predsa len stráca svoj lesk oxidáciou a bolo nižšie hodnotené ako zlato. Práve zlato vyhralo v konkurencii o presadenie sa jedného tovaru ako peniaze. Tento tovar - zlato mal ďalšie dôležité predpoklady stať sa peniazmi: má vysokú špecifickú váhu a v malom množstve je obsiahnutá veľká hodnota, ľahšie sa odhaľuje jeho falšovanie, ľahko sa prenáša a dobre sa dá deliť na menšie čiastky. Väčšina druhov tovarových peňazí mala svoju vlastnú úžitkovú hodnotu. Tú malo a doposiaľ má aj zlato. Robia z neho šperky, používa sa v stomatológii, ale aj v inom lekárstve a vo výrobe pri produkcii iných tovarov. V súčasnosti je však vnútorná hodnota peňazí ich nepodstatnou a najmenej významnou črtou. Najdôležitejšie je, aby sa prijímali ako peniaze na platenie.

Papierové peniaze vytlačili peniaze tovarové, ktorých vek ostal históriou. Vznikom papierových peňazí sa podľa názorov väčšiny západných ekonómov vyjasnili aj otázky podstaty peňazí. Samuelson napr. zdôrazňuje, že vo veku peňazí je ich podstata vyjasnená tým, že už **sú peniaze ako peniaze**, a nie ako tovar, **žiadané** nie kvôli nim samým, **ale kvôli veciam, ktoré možno za ne kúpiť.** Peniaze teda treba predovšetkým na to, aby sa ich dalo zbaviť, a nie na to, aby sme ich držali kvôli nim samým. Možno sa však rozhodnúť aj o ich držbe, hlavne ak si ich držitelia ponechajú preto, aby ich mohli v budúcnosti minúť. Tu niekde však už pramení potreba udržať kúpnu silu peňazí, ktorá by sa nemala meniť ani ich dlhšou držbou. **Hodnota peňazí sa takto dáva** do súvislosti s možnosťou minúť ich neskôr.

Peniaze sa čoraz viac začínajú považovať za spoločenskú konvenciu, aj keď teória ani prax nedávajú zatiaľ postačujúcu odpoveď na to, čo je **kritériom** pri určení peňazí umelou spoločenskou konvenciou. Vychádza sa takmer z tautológie, že ak sa určitý statok začne používať ako peniaze, začnú si ho ľudia ceniť! Je to zaujímavý názor, ktorý vyúsťuje do ešte zaujímavejšieho paradoxného záveru: peniaze sa prijímajú práve preto, že sa prijímajú.

Pojem papierových peňazí sa alternuje pojmom papierového obeživa, a to vo forme bankoviek, štátoviek a mincí. Používanie papierového obeživa sa pomerne rýchlo rozšírilo, lebo je veľmi praktickým výmenným prostriedkom. Je ľahko prenosné, dá sa dobre skladovať i deliť na nižšie i vyššie hodnoty papierových peňazí, ktoré možno medzi sebou vymieňať. Napr. za jednu stokorunovú bankovku dve päťdesiatkorunové alebo päť dvadsaťkorunových atď. (Vytlačením väčšieho či menšieho počtu núl na bankovku možno „zhmotniť" v nich väčšiu alebo menšiu hodnotu a použijúc desatinnú sústavu, možno ich deliť podľa potreby.

Pri existencii papierových peňazí treba však dbať na zabezpečenie takých opatrení, aby sa zabránilo ich falšovaniu. Papierové peniaze sa stávajú vzácnymi aj tým, že ich nemôžu tlačiť a vydávať do obehu súkromné osoby. Emisiou a vydávaním peňazí do obehu sú vo veku papierových peňazí poverované špecializované emisné inštitúcie, a to centrálne, resp. ceduľové či emisné banky.

Ak sa dodržiavajú určité emisné podmienky tak, že je možné najmä obmedzovanie ponuky peňazí, môže si obeživo zachovávať hodnotu. Dôležité pritom je, aby sa dali za peniaze kúpiť statky a služby bez ohľadu na to, či existuje zlaté, strieborné alebo „vládne" krytie peňazí. Obyvateľstvo nemusí ani vedieť, či sú alebo nie sú peniaze kryté zlatom či inými hodnotami, ani nemusí vedieť, aký je mechanizmus emisie. Jedno však musí vedieť že si bude môcť bez obmedzenia kúpiť za peniaze tovar alebo ich vymeniť za iné hodnoty bez problémov a bez podstatnej straty ich kúpnej sily. A ďalej musia občania vedieť, že si môžu jednu formu peňazí premeniť na ktorúkoľvek inú, a to za pevne určených podmienok.

Bankové peniaze sa objavujú v ďalšom štádiu vývoja peňazí. Nachádzame sa v ňom aj v súčasnosti. Bankové peniaze - to sú predovšetkým šeky vystavené na vklady v banke alebo v inej finančnej inštitúcii. Bankovými peniazmi možno dnes platiť takmer všetko, a preto by malo byť potrebné čoraz menej hotovosti. Vo vyspelých trhových ekonomikách sa v súčasnosti používajú už pri 9/10 platieb bankové peniaze a len na zvyšok sa používajú papierové peniaze.

Ďalší vývoj súvisí s určitými druhmi „inovácie" peňazí. Táto inovácia sa rýchlo rozvíja najmä v smere spojenia šekového účtu s vkladovým účtom, alebo dokonca s portfóliom účastín. Takže ak sa vlastnia účastiny, dá sa napr. vypísať šek aj na hodnotu účastín. Taktiež sa široko využívajú cestovné šeky a čoraz širšie sa dajú používať platobné či úverové karty. Blíži sa aj čas využívania osobných nefalšovateľných debetných kariet. Debetná karta by pritom bola zachytená v centrálnom počítači a dali by sa ňou vykonávať aj veľké peňažné transakcie. To samozrejme prináša aj nové úlohy pre centrálne banky, pretože takéto zmeny v charaktere peňazí prinášajú aj nové problémy regulovania ich ponuky v ekonomike, ako aj problémy kontroly peňažného obehu.

Vedľajšie efekty vzniku a využívania peňazí

Z ekonomického hľadiska má však vznik peňazí viacero „vedľajších" sprievodných efektov: umožnil uvoľnenie výrobných faktorov, zintenzívnenie súťaže, zníženie transakčných nákladov a pružnejší rozvoj hospodárstva.

Uvoľnenie výrobných faktorov je sprievodným javom zdokonaľovania výmeny a vývoja peňazí a peňažných funkcií. V hospodárstvach bez akejkoľvek deľby práce by peniaze nemali žiadnu ekonomickú opodstatnenosť, a teda ani funkčnosť. Ak by každý produkoval len to, čo požaduje pre vlastnú potrebu, nedochádzalo by ani k žiadnym výmenným problémom. Avšak už len pri najnepatrnejšej deľbe práce, a to už aj v naturálnom hospodárstve, vzniká **pri výmene** jeden závažný problém, a to **problém ohodnotenia tovarov, ktoré sa majú** medzi sebou **vymeniť.** Ak napr. X ponúka tovar A za tovar B, ktorý vyrobí Y, otázka je: koľko jednotiek tovaru A zodpovedá jednej jednotke tovaru B? Ale aj naopak: Koľko jednotiek tovaru B zodpovedá jednej jednotke tovaru A? V tomto prípade ide o jeden výmenný akt a vzájomný kvantitatívny vzťah dvoch tovarov. Ide o **dva pomery reálnej výmeny**, a to A jednotiek voči jednej B jednotke a opačným smerom - B jednotiek voči jednej A jednotke. S týmito pomermi súvisí aj reálnosť výmeny, ale aj **reálnosť výmennej hodnoty tovarov.**

Netreba osobitne dokazovať, že so vznikom peňažného hospodárstva vznikli obrovské možnosti a výhody aplikácie **peňazí ako prepočítacej jednotky**. Peniaze umožnili znížiť počet pomerov výmeny. To umožnilo znižovať náklady na účtovanie, uľahčovalo hospodárske rozhodnutia vzhľadom na trh, šetrilo čas a náklady na zaobstarávanie informácií. Peniaze tak prispeli k uvoľňovaniu produkčných faktorov a umožnili tým ich rýchlejšie a rôznorodejšie použitie.

Zintenzívnenie súťaže je jedným z mimoriadne dôležitých „vedľajších produktov", najmä aplikácie peňazí ako zúčtovacej, resp. účtovnej jednotky. To zároveň lepšie vyhovuje systému trhového hospodárstva. Umožňuje jeho pružnosť tým, že trh pohotovo reaguje na dopyt a ponuku tovarov prostredníctvom porovnávania ich cien, čo v podstatnej miere vytvára lepšie predpoklady na zintenzívňovanie ekonomickej súťaže.

Zníženie transakčných nákladov je tiež dôležitým vedľajším produktom zavedenia peňažnej jednotky ako účtovnej jednotky. Dosiaľ vymenované prednosti a výhody peňazí a peňažnej jednotky platia, samozrejme, aj pre zavedenie každého iného tovaru ako peniaze, nielen zlata a drahých kovov (môže to byť napr. nafta, plyn atď.). Ale môže to byť **aj iné médium**, ktoré sa používa **namiesto peňazí.** Peniaze, peňažná jednotka, účtovná jednotka budú sa **naďalej rozvíjať, a to v smere** vytvárania spoločnej hodnotovej, resp. ekonomickej mernej jednotky - **spoločnej meny.** To bude naďalej prispievať ku znižovaniu transakčných nákladov a ušetrené prostriedky sa môžu využiť efektívnejšie na rozvoj hospodárstva.

Pružnejší rozvoj hospodárstva tiež súvisí s vývojom peňazí. Motorom pre rast a rozvoj hospodárstva sú investície. Tie však predpokladajú úspory. Peňažné hospodárstvo ich využíva na hospodársky rozvoj. Možno namietať, že aj v naturálnych hospodárstvach sa investuje a šetrí. Ale každý hospodársky subjekt môže investovať len toľko, koľko si ušetrí tým, že nespotrebuje časť zo svojho tovaru a v tejto časti svojich úspor vymení tento tovar za investície. Tak by zodpovedali „úspory" každého hospodárskeho subjektu jeho investíciám. V naturálnom hospodárstve sa teda nachádzajú brzdy a prekážky hospodárskeho rastu. Len peňažné hospodárstvo, s peňažnými úsporami, môže podnietiť pružnejší a rýchlejší hospodársky rast, a to využitím peňažných úspor prostredníctvom úveru na investície. Hospodárstvo tak pružnejšie reaguje na požiadavky rozvoja.

Impulzy rastu sú tiež sprievodným javom peňažného hospodárstva. Vznikom peňazí sa „prelomili" hranice medzi individuálnymi úsporami a investíciami v tom smere, že prostredníctvom využitia peňažných úspor sa môže viac uľahčiť investovanie, a tým sa stávajú impulzom rastu hospodárstva. Úspory prostredníctvom ich využitia formou úverov umožňujú vyrovnať rozdiely medzi potrebou investícií a množstvom zisku, ktorý by bol potrebný na financovanie. Úverom využité úspory zároveň prispievajú k lepšej alokácii produkčných faktorov. Menia však dočasné proporcie medzi spotrebou a akumuláciou. Ak sa úspory zo spotreby „presunú" úverom do akumulácie, akceleruje sa hospodársky rast, ale zároveň s tým môže meniť vývoj spotreby. Peňažné hospodárstvo dáva takto impulzy k rastu, ale môže tým ovplyvniť aj vývoj spotreby. Musí sa však dbať na to, aby sa pritom neznehodnotili úspory, čo by sa mohlo ľahko stať, ak by sa úvery poskytnuté na báze úspor nepoužili na efektívne investície.

Funkčnosť peňazí v ekonomike

Kým klasická ekonómia venovala pomerne veľa priestoru podstate peňazí, moderné peňažné teórie sa zameriavajú viac na funkčnosť peňazí v ekonomike. Dalo by sa povedať, že záujem súčasnej teórie menovej politiky nehľadá odpoveď na otázku, čo je podstatou peňazí, ale skôr na otázku, čo je na peniazoch najpodstatnejšie, čo by sa z nich dalo najlepšie zužitkovať pri riadení ekonomiky? Podľa toho, ktorá z uvedených otázok sa považuje za prioritnú, rozdeľujú sa peňažné teórie na metalistické a nominalistické.

V súčasnosti sa považuje za peniaze všetko to, čím sa dá platiť, a preto je aj aktuálna otázka: „Čo platí ako peniaze?" Vieme, že pôvodne určitý tovar s vysokou spotrebnou, a preto aj vysokou výmennou hodnotou preberal peňažné funkcie. Aj v súčasných moderných peňažných hospodárstvach poskytuje niekedy určitý tovar (napr. cigarety) peňažné služby. Zvyčajne to býva v prípade vysokej inflácie. Pri bezporuchovom vývoji ekonomiky sa však uplatňujú peňažné funkcie charakteristické pre zdravé peňažné hospodárstvo. V súčasnosti sa dá povedať, že v teórii existuje zásadná zhoda názorov na vznik a funkcie peňazí. Venuje sa však pozornosť ďalším otvoreným otázkam teórie peňazí. Mení sa „slovník" peňažnej teórie. V praxi sa viac hovorí o mene ako o peniazoch, o menovej stabilite a kúpnej sile meny a menej o funkčnosti peňazí. Ale teória zatiaľ adekvátne neosvetlila, čo spôsobilo túto potrebu praxe zavádzať nové pomenovania určitých peňažných veličín. Prax však nastoľuje aj otázky na pohľad už zodpovedané, napr. čo sa v súčasnosti považuje za peniaze?

Ako peniaze platí to, čo plní peňažné funkcie. Keď obiehali plnohodnotné, resp. substančné peniaze, pripisovali sa im nasledujúce funkcie: funkcia miery hodnoty a meradla ceny, funkcia obeživa, platidla, pokladu a neskôr prostriedku akumulácie a úspor, ako aj funkcia svetových peňazí. V súčasnosti sa v modernej ekonomickej teórii vymedzujú tri polia, v ktorých sa peniaze prejavujú funkčne. Hovorí sa o tzv. **triáde peňažných funkcií.** Peniaze pôsobia vo funkcii:

1. ako zúčtovací prostriedok (peňažná, resp. menová jednotka),
2. ako platobný prostriedok,
3. ako depozitný prostriedok.

Peniaze ako
- zúčtovacia jednotka
- platobný prostriedok
- depozitný prostriedok

Okrem vymenovaných peňažných funkcií treba však spomenúť, že existujú **dve úplne rozdielne predstavy o peniazoch,** ktoré sa týkajú charakteru ich jednotlivých funkcií. **Po prvé** predstava o tom, že **vo funkcii zúčtovacej jednotky** majú peniaze za úlohu ohodnotenie všetkých tovarov, služieb a výkonov pri výmene. To znamená, že majú fungovať pri stanovovaní určitých hodnotových relácií a pri určovaní cien. Peniaze majú teda v tejto funkcii fungovať ako hodnotové meradlo, ktoré predstavuje určitú abstraktnú menovú jednotku obsiahnutú napr. v DM, USD ale i v Sk a ďalších iných. **Po druhé** predstava o tom, že vo vzťahu k plneniu funkcií peňazí ako platobného prostriedku a depozitného prostriedku sa chápu peniaze v zmysle konkrétneho peňažného množstva, ktoré predstavuje ponuku peňazí ekonomike. Tá sa vytvára prostredníctvom celého bankového systému, t.j. prostredníctvom emisnej banky i komerčných bánk. Rozsah ponuky peňazí v národnom hospodárstve sa orientuje a viaže na ciele peňažnej, resp. menovej a úverovej politiky. Prihliada sa pritom na požiadavky peňažného dopytu, ale zohľadňuje sa aj rešpektovanie peňažných funkcií.

Úlohy štátu pri realizácii peňažných funkcií

Bezproblémové fungovanie celého bankového systému si vyžaduje aj vysokorozvinuté formy monetárnej organizácie a riadenia. K nim patria predovšetkým nasledujúce predpoklady:

- legislatívne normovaný štátny poriadok existencie peňazí a úveru,
- organizačné zabezpečenie zásobovania hospodárstva peniazmi a úverom,
- stanovenie zábran inflačným procesom.

Uvedené tri predpoklady nadväzujú na už spomenuté tri funkcie peňazí. Na vytvorenie a dodržiavanie týchto predpokladov možno pozerať ako na znak fungovania moderného peňažného hospodárstva trhovohospodárskeho charakteru. V teórii začína prevažovať názor, že najmä plnenie, resp. zachovávanie, peňažných funkcií je potrebné regulovať. V riadení národného hospodárstva je potrebné rešpektovať pôsobnosť peňažných funkcií. Lepšie plniť peňažné funkcie, znamená aj ovplyvňovať v pozitívnom smere trhový mechanizmus tak, aby trh bezporuchovo plnil svoju úlohu, aby bol miestom bezporuchovej výmeny. Zachovávanie a rešpektovanie peňažných funkcií sa tak stáva jedným zo základných kritérií cieľavedomého regulovania a riadenia ekonomiky.

Pri zabezpečovaní realizácie peňažných funkcií v moderných peňažných hospodárstvach má preto dôležité úlohy **štát.** Na jednej strane štát zavádza **rámcové podmienky** peňažného a úverového poriadku a na druhej strane zasahuje tiež **aktívne** do monetárnych

procesov. Kompetentnými orgánmi štátu, ktoré riadia tieto procesy, sú vláda a centrálna emisná banka. Táto banka je buď autonómna, alebo závislá od pokynov vlády. Otázka autonómnej pôsobnosti emisnej banky je dôležitá, avšak najdôležitejšie je to, aby sa pri riadení ekonomiky **rešpektovali peňažné funkcie**, a to nielen v emisnej banke, ale aby ich rešpektovala vo svojej hospodárskej politike i vláda.

Za základnú úlohu štátu treba považovať to, aby dával záruky, že sa budú rešpektovať peňažné funkcie. Úlohou štátu teda je, aby zabezpečoval realizáciu načrtnutých peňažných funkcií. Pochopiteľne, že túto svoju úlohu štát najlepšie môže plniť vtedy, ak ňou poverí špecializovanú inštitúciu. Takouto inštitúciou je spravidla práve emisná banka ako centrálna banka štátu.

Jednou z najdôležitejších úloh štátu pri riadení monetárnych procesov je, aby prostredníctvom štátnych rámcových predpisov stanovil, **akým spôsobom sa vytvára menová jednotka**, ktorá plní **funkciu peňazí ako zúčtovacej jednotky**. Svojou podstatou je vlastne jednotkovou ekonomickou (hodnotovou) mernou jednotkou. Určovanie menovej jednotky je pritom ekonomickou a nie administratívnou prikazovacou činnosťou štátu. Niekedy sa však aj v súčasných peňažných hospodárstvach považuje určenie menovej jednotky viac za administratívnu ako za ekonomickú úlohu štátu, najmä v takom prípade, ak ide o hyperinfláciu alebo menovú reformu.

Okrem určovania menovej jednotky vo funkcii peňazí ako zúčtovacej jednotky má **štát za úlohu** zabezpečiť, aby mohli **peniaze** nerušene **fungovať aj vo funkcii platobného prostriedku** a vo funkcii **depozitného prostriedku**.

Fungovanie peňazí ako platobného prostriedku bezprostredne nadväzuje na fungovanie peňazí vo funkcii meny ako zúčtovacej jednotky, ktorú štát určuje ako **zákonný platobný prostriedok**. Tento musí podľa zákona prijímať na území štátu každý občan. Zákonným platobným prostriedkom bývajú spravidla **bankovky** (od určitej vyššej peňažnej hodnoty) a **mince** (nižšie od určitej hodnoty, ale najmä aj v hodnotách nižších ako je jedna menová jednotka). Určité peňažné hodnoty sa vydávajú **aj ako štátovky** (tiež od určitej peňažnej hodnoty nižšie).

Zabezpečenie **funkcie peňazí ako platobného prostriedku** vychádza z toho, že musia byť vždy k dispozícii peňažné zásoby v ekonomicky opodstatnenom a požadovanom rozsahu, a to tak vo forme hotovostnej, ako aj vo forme terminovaných pohľadávok bánk. To znamená, že štát prostredníctvom emisnej banky musí zasahovať do monetárnych procesov, **aby sa zabezpečilo zásobovanie hospodárstva peniazmi** tak, aby bolo hospodársko-politicky žiaduce a postačujúce.

Depozitnú funkciu nemôže štát nariadiť, ale nemôže nariadiť ani akýkoľvek úrok. Ak sa totiž chce platobný prostriedok „akumulovať" na depozitný prostriedok, **nesmie tento depozitný prostriedok strácať kúpnu silu.** To znamená, že akumulovanie platobného prostriedku do depozitného prostriedku by malo prebiehať bez hodnotových strát, a preto by mal aj úrok a určovanie jeho výšky **rešpektovať funkčnosť peňazí** ako depozitného prostriedku.

Štát môže presadzovať (aj keď bez záruk) **princíp**, aby sa zachovala reálna kúpna sila meny, resp. aby bola mena stabilnou pri výmene. V danom prípade tak štátu pripadá ďalšia dôležitá úloha, a to **prostredníctvom** vhodných **stabilizačno-politických opatrení** prispieť k zabezpečovaniu zachovania kúpnej sily, resp. stability meny.

Ďalšou, **treťou aktivitou** pôsobenia **štátu** pri existencii peňažného hospodárstva sú nielen jeho **zámery stabilizačného ale aj konjunktúrno-politického ovplyvňovania** prostredníctvom monetárnych opatrení, vrátane opatrení emisno-menovej politiky. Tento rozsah úloh je základným „intervenčným" spôsobom pôsobenia štátu. Ale dotýka sa spomenutých aspektov opäť prostredníctvom realizácie peňažných funkcií, a to funkcie menovej jednotky a funkcie depozitného prostriedku. V podstate však ide o to, aby bola peňažná a úverová politika aktívne uplatnená pri dosahovaní cieľov tzv. „magického štvoruholníka", ktorými sú: plná zamestnanosť, stabilizácia cenovej úrovne, rast a rozvoj hospodárstva a vonkajšia hospodárska rovnováha. Zo **všetkých týchto cieľov** však v ekonomicky vyspelých štátoch **dominuje zabezpečenie stabilnej meny.**

Vychádzajúc z praxe, zdá sa byť užitočný poznatok, že **špecifikom moderného peňažného hospodárstva** je to, že štát má mať **najskôr jasnú koncepciu monetárnej politiky** - a najmä vypracovanie **menového programu emisnej banky**, v ktorom dominuje práve cieľ menovej stability a rešpektujú sa pritom z pohľadu tohto dominantného cieľa aj všetky ostatné peňažné funkcie.

Všetky tieto vyššie uvedené „peňažné" úlohy štátu, ako sme uviedli, môže najlepšie plniť emisná banka ako špecializovaná inštitúcia štátu na problematiku menovej politiky. Avšak často ani emisná banka nedokáže čeliť tlakom, ktoré vyplývajú z preferovania iných cieľov z „hrotov magického štvoruholníka" v porovnaní s cieľom zabezpečovania stabilnej cenovej úrovne.

Na druhej strane však aj v moderných peňažných hospodárstvach vznikajú i pri konjunktúre menové problémy a neexistujú teda len menové problémy pri hospodárskej depresii, v ktorej niekde sa v poslednom období nachádzala aj naša ekonomika.

Peniaze a mena

Podľa modernej teórie sa považujú peniaze predovšetkým za sprostredkovateľa výmeny, pretože ak hospodáriace subjekty vystupujú ako účastníci výmeny -

ako kupujúci či predávajúci, ide v konečnom dôsledku vždy o to, zameniť tovar za tovar. To je vždy konečný cieľ výmeny.

V praktickom živote sa však v type peňažného, výmenného (a nie naturálneho) hospodárstva výmena tovaru za tovar neprejavuje jasne, pretože len hospodáriaci subjekt tým, že napr. predáva tovar za predajnú cenu, nevidí jasne to, že tým vlastne aj kupuje tovar. To je preto, že ten, kto predáva tovar, ešte hneď nemyslí na konkrétnu podobu určitého tovaru, ktorý potom neskôr za kúpnu cenu kúpi.

Práve vsunutím uvedeného časového rozpätia výmeny tovaru sa **výmena tovaru** rozpadá **na kúpu a predaj**. To znamená, že hospodáriacemu subjektu sa pri konkrétnej výmene nejaví potreba dostať opäť konkrétnu podobu tovaru, ktorý si raz bude chcieť kúpiť, ale javia sa mu **dva samostatné akty:**

- za svoj tovar (T) dostane tovar - peniaze (P), a potom za tovar - peniaze (P) môže kúpiť tovar, ktorý potrebuje. Výmena tovarov sa tak javí ako dva akty: **T - P - T.**

Pre teóriu však ostáva dôležitým poznanie, že **aj keď sa výmena tovarov javí ako dva akty:** predaj a kúpa za peniaze, v konečnom dôsledku ide vždy o výmenu tovarov, a to tak na úrovni vnútroštátnej, ako aj na úrovni medzinárodnej. **Z tohto hľadiska sa potom peniaze funkčne javia** ako určitá prepočítavacia jednotka, **ako „pomocná" prepočítavacia tovarová, resp. hodnotová jednotka,** v ktorej sa vyjadrujú určité hodnoty, ktoré sa nachádzajú buď v podobe konkrétnych tovarov, alebo služieb, a to jednak tie, ktoré sa nachádzajú na trhu a jednak tie, ktoré sú nazhromaždené v podobe zásob tovaru, vyrobeného v minulosti. Pritom samotná hodnotová jednotka nemusí byť odvodzovaná z tovaru - peniaze.

Táto prepočítavacia, resp. prepočtová jednotka je funkčnou ako „výmenná" - tovarová, resp. hodnotová jednotková miera, ktorá slúži na prepočet hodnoty jedného tovaru na hodnotu iného tovaru. V týchto súvislostiach môžeme pomerne jasne vidieť **rozlíšenie pojmu peniaze od pojmu mena.** Kým peniazmi sa stal špecifický tovar, ktorý mohol sprostredkovávať výmenu, a týmto tovarom - peniaze bolo predovšetkým zlato, **mena** nie je peniazmi v tomto zmysle, ale je **výmennou** hodnotovou jednotkou, ktorá je iba peňažnou funkciou tovarovej hodnoty a nie tovarovou hodnotou samotnou. To isté analogicky platí o mene, ktorá nefunguje však len v peňažnej funkcii výmennej - účtovnej jednotky, ale funguje aj v ostatných peňažných funkciách.

Už na tejto úrovni poznania môžeme rozlíšiť aj súvislosti užitočné pre riadenie menovej politiky. Menová politika si bude musieť klásť za **cieľ** práve **starostlivosť o určovanie a vývoj** tejto výmennej hodnotovej jednotky - **meny,** a to tak v rozsahu vnútroštátnej, ako aj zahraničnej výmeny. To znamená, že aj na výmenný vzťah tovarov budeme pozerať nielen ako na vzťah: T - P - T, pri ktorom bolo potrebné pozerať sa na peniaze (P) pri výmene predovšetkým ako na ich potrebné množstvo, ale je nutné pozerať sa na vzťah kúpy a predaja tovaru ako na vzťah, ktorý sprostredkuje mena (C), teda: T - C - T, pri ktorom je nutné pozerať na (C) ani nie tak ako na množstvo, ale predovšetkým ako na potrebu meny ako stabilnej výmennej hodnoty, resp. potrebu **stabilnej meny** ako stabilnej prepočítavacej hodnotovej (účtovnej) jednotky, a to bez ohľadu na to, akú má táto jednotka podobu, či USD, DM, SK atď.

Aj v odbdobí, keď mala prepočítavacia peňažná jednotka hmotnú podobu, nebola žiadnym kvantitatívnym pojmom, ale žila si svoj samostatný život. Ale mena ani v súčasnosti nie je len nejakým kvantitatívnym pojmom, keď nemá hmotnú tovarovú podobu. Mena je určitou národohospodárskou veličinou, ktorú je nutné pri riadení národného hospodárstva inštitucionalizovať. Mena má svoj samostatný život a svoju samostatnú národohospodársku pôsobnosť.

Z hľadiska rozlíšenia peňazí a meny sa zastavíme ešte raz pri otázke, ktorá sa pertraktováva v teórii: či majú, resp. či majú mať peniaze, ktoré majú svoju určitú národohospodársku funkčnosť, aj svoju vlastnú hodnotu, ktorá nezávisí od hodnoty iných tovarov, ktoré sa vymieňajú. Najstaršie, tzv. klasické teórie dávali na uvedenú otázku kladnú odpoveď. Tvrdili, že peniaze, a teda aj peňažná jednotka musia mať svoju vlastnú hodnotu a že táto hodnota peňazí je určená hodnotou samotného peňažného statku. Od druhej polovice minulého storočia začína prevažovať názor, že peniaze nemusia mať a ani nemajú svoju vlastnú hodnotu. V súčasnosti panuje jednoznačný náhľad, že peniaze nemajú vlastnú hodnotu, neexistuje teda ani samostatný tovar - peniaze, ktoré plne zastúpila mena. Pomenovanie - **peniaz** - však „zľudovel" a udomácnil sa i v teórii natoľko, že sa používa dodnes, a to takmer ako synonymum meny. Avšak tá má len odvodenú hodnotu, a to od kúpnej sily peňažnej jednotky, resp. kúpnej sily meny.

Čím je však určovaná hodnota meny ako peňažná jednotka, resp. čím je určovaná kúpna sila meny a ako sa vôbec má určovať mena? Odpoveď na uvedené otázky nie je doposiaľ jednoznačne zodpovedaná. Panuje však názor, že kúpna sila meny - prípadne menovej jednotky je vo svojej podstate určovaná tiež pomerom výroby a spotreby v určitom národohospodárskom celku. To znamená, že aj **veličina meny** (ako určitá hodnota tovarovej výmennej jednotky) **je výslednicou nejakého pomeru medzi výrobou a spotrebou.** Podľa tohto názoru je irelevantné, aká je hodnota statku či materiálu, z ktorého sa určitý peniaz (mena) robí.

Keďže je hodnota meny určovaná pomerom výroby k spotrebe, a teda aj naopak: pomerom spotreby k výrobe, závisí hodnota meny, a teda aj jej kúpna sila na jednej strane od dôchodkov v určitom hospodárskom celku, z ktorých sa kupujú určité statky a na druhej strane od množstva statkov, ktoré prichádzajú na trh na

predaj, a to ako suma ich cien. Tento pomer sumy dôchodkov k sume cien tovarov, resp. naopak, potom udáva určitú priemernú kúpnu silu meny a určitým spôsobom aj determinuje menovú jednotku.

Panuje názor, že výšku kúpnej sily meny určuje priemerná cenová hladina. Keď sa ceny zvyšujú, kúpna sila meny ako výmennej jednotky klesá. Hovoríme, že sa hodnota meny znižuje, a tým sa mena znehodnocuje. To znamená, že medzi kúpnou silou meny a priemernou cenovou hladinou je nepriamoúmerný vzťah. Preto trvalé výkyvy v cenovej hladine spôsobujú buď vzostup, alebo pokles kúpnej sily meny.

Moderná ekonómia vychádza z toho, že ak je kúpna sila meny ako výmennej jednotky určovaná faktormi, ktoré svojou ekonomickou podstatou spočívajú vo výrobe a spotrebe, a hodnota peňažnej jednotky závisí len a len na vzájomných vzťahoch výroby a spotreby, tak kúpna sila peňažnej jednotky nie je určená hodnotou materiálu, na ktorý je naviazaná peňažná jednotka (nemusí to teda byť ani zlato, ani iný drahý kov). Prevláda názor, že hodnotu peňažnej jednotky určuje cenová hladina tovarov a služieb. Avšak keď sa hovorí o cenovej hladine, treba mať na zreteli tzv. štyri cenové hladiny, a to vzhľadom na to, že v trhovom hospodárstve existujú štyri základné trhy, na ktorých sa tvoria ceny. Predovšetkým je to cena tovarov, ďalej cena práce, cena kapitálu a cena deviz, ktorá vychádza z trhu deviz, resp. z trhu tovarov alebo služieb na medzištátnom, medzinárodnom trhu. Na všetkých trhoch by mala byť stabilná mena.

História dokázala, že ani zlato nebolo v stave zabrániť znehodnoteniu, prípadne zhodnoteniu peňažnej jednotky. To ale znamená, že zlato by nestačilo ani ako záruka stability meny. Vysvetľuje sa to tak, že ak je menová jednotka určovaná napr. váhovým množstvom zlata (teda ak je mena „zakotvená" v zlate), je hodnota menovej jednotky pripútaná k cene zlata. Ale reálny hospodársky život si vynucoval odpútanie sa peňažnej jednotky od zlata. História pritom ukázala, že to boli dva pohyby tohto odpútania sa peňažnej jednotky od zlata. Jeden pohyb nastával vtedy, keď sa cenová hladina tovarov a služieb ocitla v prudkom pohybe. K druhému pohybu odpútania sa dochádzalo v prípade prudšieho pohybu ceny zlata. Ak teda nastane pohyb na strane zlata a z rôznych dôvodov by sa peňažná jednotka neodpútala od zlata, v takom prípade by musel mať pohyb cien zlata nepriamo úmernú odozvu v pohybe hladiny cien tovarov a služieb. Preto je potrebné v každom prípade, ak sa chce udržať stabilita menovej jednotky, odpútať, resp. odlúčiť zlato od peňažnej jednotky, resp. presnejšie, odpútať peňažnú jednotku od zlata.

Skúsenosti z posledných desaťročí nás poučili, že nie je dôležité, ba ani účelné zotrvať na teórii zlatej meny, pretože aj v takom systéme môže dochádzať k veľkým menovým poruchám. História prekonala zlato teda nielen ako tovar - peniaze, ale aj zlato ako „kotvu" menovej jednotky. Aj keď sa sporadicky i v súčasnosti ozývajú hlasy za návrat k zlatej mene, realitou je fungovanie „papierovej" meny.

V prípade papierovej meny sa výkyvy v cenovej hladine prenášajú takmer automaticky vo svojom dôsledku na kúpnu silu meny, resp. bezprostredne sa dotýkajú hodnoty peňažnej jednotky. Na základe toho sa v teórii dedukuje, že v prípade papierovej meny možno ovládať určovanie kúpnej sily menovej jednotky regulovaním cenovej hladiny. Teória ponúka dva spôsoby cenovej regulácie: buď sa regulujú represívne samotné ceny už „vytvorené" na trhu, alebo sa regulujú tie činitele, ktoré sú pre vytváranie cien na trhu smerodatné, to znamená, že sa reguluje výroba a dôchodky. V oboch prípadoch regulácie hovoríme o tzv. regulovanej mene. To však neznamená, že uvedené dva prípady regulácie vyčerpávajú možnosti regulácie meny. Avšak všade tam, kde sa zaviedla regulovaná mena, všade tam sa pristúpilo k usmerňovaniu cenovej hladiny, a to vo všetkých spomínaných štyroch skupinách, t.j. cien tovarov, práce, kapitálu a deviz. V trhových ekonomikách vyspelých štátov s liberalizáciou cien funguje v súčasnosti pohyblivosť menovej jednotky, čo sa prejavuje najmä v oblasti medzinárodných menových vzťahov vo forme pohyblivých výmenných (resp. devízových) kurzov, čo však nenarúša princíp nutnosti zachovania menovej stability.

(Dokončenie zo str. 14)
dohodnuté, swapoví partneri splatia dlhopisy.

Priebeh menového swapu bol znázornený pasívnym menovým swapom. Pri aktívnom menovom swape dochádza k nákupu dlhopisov jednotlivými partnermi.

Aktívny menový swap znázorňuje graf č. 5.

Pri menových swapoch dochádza aj k výmene úrokových záväzkov, ktoré môžu mať tieto formy:

a) fixné úroky za fixné úroky,
b) fixné úroky za variabilné úroky,
c) variabilné úroky za variabilné úroky.

Pri všetkých swapových operáciách vystupuje ako dôležitý činiteľ úroková sadzba. Úroková sadzba je motivačným faktorom všetkých aktívnych a pasívnych operácií bánk. Komerčné banky využívajú v rámci svojich operácií priestor, ktorý predstavuje úrokové rozpätie medzi minimálnou úrokovou sadzbou z vkladov a maximálnou úrokovou sadzbou z úverov. Pre swapové operácie je priestor vymedzený iným spôsobom, a to ako rozpätie medzi minimálnou a maximálnou sadzbou z vkladov a ďalej ako priestor medzi minimálnou a maximálnou sadzbou z úverov (pozri graf č. 6).

Jednotliví swapoví partneri preferujú rôzne úrokové sadzby podľa toho, v akej sú pozícii a podľa očakávaných zmien vo vývoji na peňažnom trhu. Preferencie vyjadrujú tabuľky č. 1 a č. 2.

Swapoví partneri nie vždy majú možnosť uplatniť svoje preferencie úrokovej sadzby. Napríklad dlžník (platiteľ úroku) nemá možnosť získať kapitál na fixne úročenej báze. Riziko variabilného úroku je možné eliminovať napríklad tým, že sa dohodne CAP, teda maximálna úroková sadzba, ktorú dlžník zaplatí pri zmenách trhovej úrokovej sadzby smerom nahor. CAP môže byť súčasťou swapových operácií, ale aj samostatným produktom finančného trhu.

V prípade, že je swapový partner v pozícii veriteľa, môže eliminovať svoje riziko vyplývajúce z poklesu úrokovej sadzby dohodnutím minimálnej úrokovej hranice, ktorú mu dlžník zaplatí. V takom prípade ide o dohodnutý FLOOR.

Úroková sadzba COLLAR predstavuje rozpätie, v ktorom je stanovená maximálna aj minimálna hranica úrokovej sadzby. Maximálna sadzba sa vzťahuje na dlžníka, minimálna sadzba predstavuje určitú záruku pre veriteľa, takže dlžník vlastne kupuje CAP a predáva FLOOR a veriteľ kupuje FLOOR a predáva CAP.

Tabuľka č. 1

Preferencia \ Vývoj urokovej miery	Rast úrokovej sadzby	Pokles úrokovej sadzby
Fixná úroková sadzba	Dlžník (platiteľ úroku)	Veriteľ (príjemca úrokov)
Variabilná úroková sadzba	Veriteľ (príjemca úroku)	Dlžník (platiteľ úroku)

Tabuľka č. 2

Preferencia \ Pozícia v swapovej operácii	Dlžník (platiteľ úroku)	Veriteľ (Príjemca úroku)
Fixná úroková sadzba	Pri raste úrokovej sadzby	Pri poklese úrokovej sadzby
Variabilná úroková sadzba	Pri poklese úrokovej sadzby	Pri raste úrokovej sadzby

Výhody swapových operácií

1. Účastníci swapových operácií majú možnosť získať úvery s nižšími nákladmi.
2. Podľa vývojových tendencií trhu a úrokovej sadzby majú možnosť swapoví partneri buď tieto tendencie využiť alebo ich eliminovať, nakoľko môžu získať fixne alebo variabilne úročený kapitál.
3. Swapoví partneri majú možnosť získať menu, ktorú preferujú.
4. Výhoda swapových operácií spočíva v malej pravdepodobnosti straty jedného z partnerov, nakoľko prípadná strata je relatívna, spravidla má znevýhodnený swapový partner také podmienky, ako sú na promptnom trhu. Výnimku predstavujú len špekulatívne motivované swapy.
5. Swapy umožňujú optimalizáciu portfólia z hľadiska jeho rizika (úrokového a menového).
6. Swapy rozširujú možnosti operácií komerčných bánk, ktoré môžu byť ich sprostredkovateľmi aj konečnými užívateľmi.
7. Swapy sa podieľajú na tvorbe optimálnej trhovej úrokovej sadzby najmä prostredníctvom predaja cenných papierov.

MIESTO A ÚLOHA BZCS, A.S., V PLATOBNOM SYSTÉME SLOVENSKA

RNDr. Rudolf Požgay, CSc.
Bankové zúčtovacie centrum Slovenska, a.s.

V súčasnosti existuje na Slovensku 30 bánk, z ktorých 10 sú pobočky zahraničných bánk. Banky pôsobia v jednotlivých regiónoch Slovenska prostredníctvom vyše 1100 pobočiek, expozitúr a filiálok. Vývoj bankového sektora meraného počtom bánk zaznamenal za posledných päť rokov prudký rast (pozri graf 1).

Bankové zúčtovacie centrum Slovenska, a.s., (BZCS, a.s.) zohráva kľúčovú úlohu v platobnom systéme Slovenska. Všetky banky sú v súlade s nariadením Národnej banky Slovenska (NBS) povinné uskutočňovať medzibankové platby prostredníctvom BZCS, a.s. Podobná situácia bola aj za bývalej Českej a Slovenskej federatívnej republiky.

BZCS, a.s., bolo založené ministrom financií SR v auguste 1992 ako nevyhnutná reakcia pripraviť sa na rozdelenie ČSFR. Práce na vytvorení clearingového centra začínali od nuly. Neboli ľudia, budova, počítače ani know-how. Aplikačný program na clearing bol kúpený od ČNB. Vďaka veľkému úsiliu všetkých zainteresovaných na vybudovaní nového clearingu, BZCS začalo za 20 týždňov fungovať a úspešne pracuje doteraz. Začiatok sa datuje k 8. februáru 1993, keď bola rozdelená bývalá spoločná mena.

BZCS, a.s., je privátna akciová spoločnosť. Základný kapitál predstavuje 298 mil. Sk. Akcionármi BZCS sú banky na Slovensku. BZCS v súčasnosti vlastní 24 akcionárov. Najväčšími akcionármi sú NBS a veľké komerčné banky. NBS ako najväčší akcionár vlastní 40 % akcií. Zvyšok patrí komerčným bankám. Jedna banka môže vlastniť najviac 20 % akcií. Tri najväčšie komerčné banky vlastnia spolu približne 35 % akcií.

BZCS ako akciovú spoločnosť kontroluje dozorná rada, ktorá pozostáva zo siedmich členov, ktorí sú volení na valnom zhromaždení.

Základnými činnosťami BZCS, a.s., sú v súlade so štatútom a stanovami:

a) zúčtovanie medzibankových platieb,

b) informačná podpora bánk.

V oblasti informačnej podpory bánk bola vybudovaná centrálna databáza o úveroch a tiež databáza o službách bánk. V spolupráci s policiou je pripravovaná databáza o stratených dokumentoch. BZCS, a.s., tiež distribuuje kurzové lístky bankám a ďalším inštitúciám. V minulom roku BZCS, a.s., vydalo pre potreby úverových pracovníkov bánk špeciálnu publikáciu Stredné hodnoty finančných ukazovateľov ekonomických činností v SR za rok 1993. Centrálna databáza o úveroch, ako aj uvedená publikácia boli vyvinuté v úzkej spolupráci so špecialistami z viacerých bánk (pozri graf 2).

Medzibankové zúčtovanie na Slovensku je založené len na elektronickom prenose platobných operácií. Platobné transakcie v medzibankovom zúčtovaní sa vykonávajú na princípe krytia každej platby peniazmi na účte (tzv. gross-settlement). Zúčastnené banky musia mať účty v NBS. Tieto účty sú totožné s účtami povinných minimálnych rezerv. Systém umožňuje uskutočniť zúčtovanie len v bežný účtovný deň. V súčasnosti je možné uskutočniť v BZCS tieto typy platobných transakcií:

- platobný príkaz,
- inkaso,
- platobný príkaz tretej strany.

Realizované transakcie sú vo vzťahu k účtom povinných minimálnych rezerv neodvolateľné a konečné.

Platobné transakcie sú štandardizované. Banky zabezpečujú prenos platobných transakcií do a z BZCS, a.s., cez telekomunikačné prostriedky (sieť s protokolom X.25 alebo BBS) alebo fyzicky na disketách alebo magnetických páskach.

Clearingové centrum pracuje v zmysle ďalej uvedeného harmonogramu. Banky môžu vložiť súbory s platobnými transakciami do clearingu od 16.00 hod. popoludní v deň predchádzajúci zúčtovaciemu dňu (deň „D-1") až do 11.30 hodiny dopoludnia zúčtovacieho dňa (deň „D"). V závislosti od času doručenia sú tri odlišné typy poplatkov za jednu transakciu. Veľké platby sa akceptujú do 13.00 hod.

Graf 1 **Rozvoj bankového sektora na Slovensku**

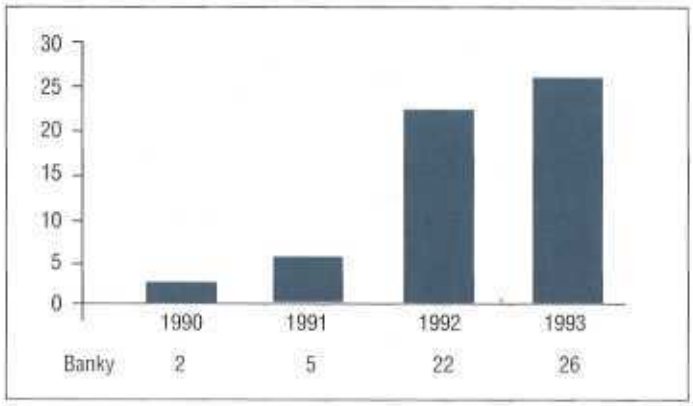

Graf 2

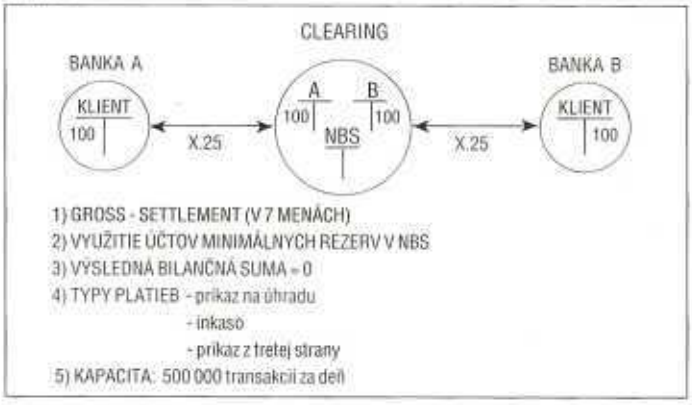

popoludní. Medzi 13.00 a 14.00 hod. sa clearing v BZCS uzatvára. Od 14.00 do 16.00 hod. účtovného dňa „D" a vytvárajú výstupové súbory pre banky.

Použitie inkasa si vyžaduje dohodu zainteresovaných strán a individuálny súhlas platiteľa v súlade s podmienkami dohody. Z dôvodu kontroly platobných podmienok proces spracovania inkasa sa predlžuje o dva dni (pozri graf 3).

Popri domácom medzibankovom platobnom styku BZCS, a.s., tiež vytvára zúčtovanie medzištátnych platieb s Českou republikou. V tomto prípade však môžu byť spracované transakcie len typu platobného príkazu. Za účelom medzištátnych platieb sa v clearingu vytvorila umelá banka s názvom CLEA. Na jej účte sa zhromažďujú všetky platby do ČR. Po uzatvorení účtovného dňa BZCS, a.s., konvertuje všetky transakcie z Sk na ECU. Súbor s transakciami sa potom odošle do českého clearingu v ČNB. Transakcie vstupujú do zúčtovania na nasledujúci účtovný deň.

NBS môže dať súhlas aj nebankovým subjektom na členstvo v clearingu ako tzv. tretej strane, ktorá môže mať prístup k účtom bánk v clearingu len na základe dohody s bankami.

Treťou stranou v clearingu môže byť dôležitá finančná inštitúcia, ktorá má významný vplyv na pohyb peňazí v ekonomike. V clearingu sú alebo môžu byť ako tretie strany tieto inštitúcie:

- Autorizačné centrum Slovenska, a.s., (ACS) pre platobné karty,
- burzy: Burza cenných papierov Bratislava , a.s., (BCPB), Bratislavská opčná burza, a.s., (BOB), RM-Systém.

Predpokladáme, že posledné dve uvedené inštitúcie budú napojené na clearing do konca roku 1995.

Pred definitívnou uzávierkou účtovného dňa v ACS sú úvery, ktoré vznikli počas dňa medzi bankami, zúčtované v BZCS na báze zúčtovania vzájomných sáld (pozri graf 4).

Priame napojenie búrz na BZCS umožňuje realizovať princíp DVP (dodávka versus platba) na kapitálovom trhu. Burza je napojená tak na BZCS, ako aj na Stredisko cenných papierov (SCP). Počas obchodného dňa má burza možnosť zablokovať cenné papiere v SCP a súbežne alebo po skončení obchodného dňa poslať platobné príkazy do BZCS na finančné vysporiadanie.

V stručnosti uvedieme niekoľko štatistických čísiel o clearingu. V prvých mesiacoch fungovania clearingu, na začiatku roku 1993, sa denne spracovalo v priemere 115 tisíc transakcií. V špičke to bolo 160 tisíc transakcií za deň. V súčasnosti sa v BZCS spracuje priemerne 200 tisíc transakcií denne a v špičke 413 tisíc transakcií.

Podiel medzištátnych platieb s ČR je približne 3,5 % z celkového počtu spracovaných transakcií (graf 5).

Priemerná hodnota jednej transakcie je približne 131 tisíc Sk. Pri veľkých platbách je to okolo 110 mil. Sk. Denný obrat peňazí v clearingu sa pohybuje v priemere okolo 26 mld. Sk.

Hardwarovú základňu clearingu tvoria dva počítače A11 od firmy UNISYS. Druhý z nich je záložný a slúži na vývoj a testovanie.

Nevyhnutnou podmienkou realizácie súčasných a budúcich aktivít je existencia kvalitného komunikačného systému. Preto sa pred jeden a pol rokom začalo BZCS s realizáciou projektu vyspelého medzibankového komunikačného systému (MKS), ktorý je založený na štandardoch OSI s homogénnou hardwarovou platformou vo všetkých bankách.

Komunikačné počítače ako brány do bánk sú Unix-RISCové počítače HP 9000/800.

Rýchla sieť, ktorá je založená na protokole X.25, je ako dátová sieť prevádzkovaná Eurotelom so špeciálnymi službami pre banky. Eurotel je zodpovedný za prenos medzi komunikačnými portami. Všetky ostatné činnosti sú v kompetencii BZCS, ktoré zodpovedá za:

- riadenie siete,
- ochranu siete (kľúčový manažment, kryptovanie s DES a RSA algorytmami).

V súčasnosti je do MKS napojených 11 bánk a zostávajúce sa napoja v blízkej budúcnosti.

V najbližšom období BZCS zameria svoje úsilie na:

1) v medzibankovom zúčtovaní zaviesť do praxe transakciu pre rýchle platby, ktorá je určená najmä pre platby veľkých hodnôt,

2) v medzibankovom komunikačnom systéme začať práce zamerané na realizáciu elektronickej pošty a elektronickej výmeny dokumentov s podporou homebankingu a corporatebankingu.

Graf 3 **Medzirepublikové platby**

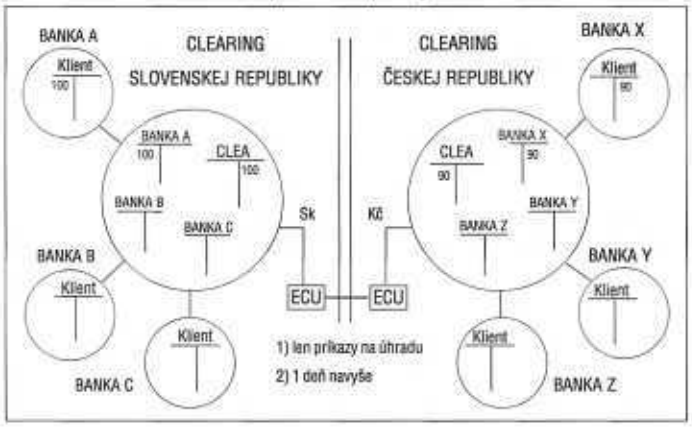

Graf 4 **Realizácia princípu DVP**

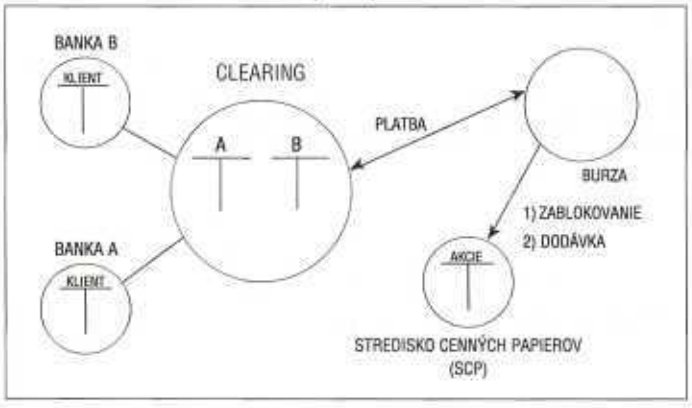

Graf 5 **Počet denne spracovaných transakcií (v tisícoch)**

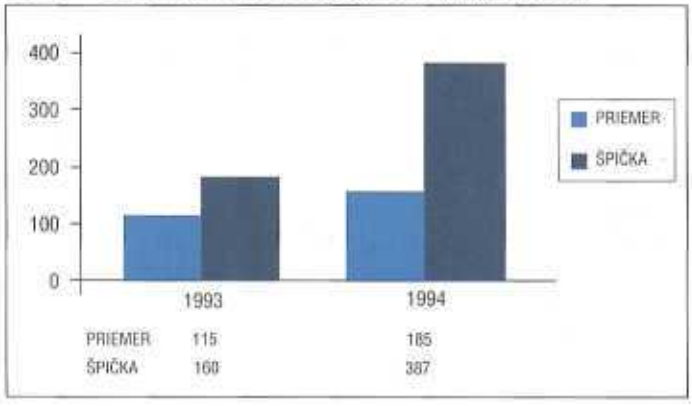

B. Petrjánošová:
Podnikanie a banky,
FITR Bratislava, 1995, 184 s.

Podnikanie a banky

Prechod od centrálne plánovanej k trhovej ekonomike prináša so sebou podstatnú zmenu vo význame peňazí a bánk. V centrálne plánovanej ekonomike boli banky, resp. vtedy v našich podmienkach jednotná Štátna banka československá, v podstate len výkonnými orgánmi centra, ktoré podnikom prikazovali, ako majú so svojimi peňažnými prostriedkami nakladať a v súlade s úlohami štátneho plánu im „prideľovali" ďalšie peňažné prostriedky.

O úvere v pravom slova zmysle sa vtedy sotva dalo hovoriť a dôsledky tohto úverovania pociťujú nástupnícke banky Štátnej banky československej dodnes v podobe nevyhovujúceho portfólia.

V trhovej ekonomike podniky samé rozhodujú o svojom peňažnom hospodárení a obchodné banky hospodária podľa komerčných princípov, a preto poskytujú (alebo mali by poskytovať) len také úvery, ktoré považujú za návratné a ziskové. V dôsledku toho sa pochopiteľne mení aj vzťah medzi bankou a podnikom - nejde už o „prideľovanie" úveru, ale o poskytnutie úveru na základe podrobného preskúmania ekonomickej situácie dlžníka a jeho perspektív do budúcnosti. Na druhej strane podnik už nie je odkázaný len na jednu banku, ale môže si vybrať medzi čoraz väčším množstvom obchodných bánk tú, ktorá mu poskytuje najlepšie služby.

Zmenená situácia si vyžaduje podstatné prehĺbenie znalostí o vzájomnom vzťahu bánk a podnikov, a to tak na strane bánk, ako aj na strane podnikov. V ostatnom čase sa objavili niektoré publikácie, ktoré sú určené pre pracovníkov bánk (napr. Kolektív: Bankové operácie, J. Makúch a kol.: Komerčné banky). Menšia pozornosť sa v našej literatúre venovala druhej stránke tohto vzťahu, a to rozšíreniu poznatkov podnikov o veciach relevantných pre styk s bankou. Práve takýto charakter má posudzovaná publikácia, ktorá je určená predovšetkým pre podnikový sektor.

Práca podrobne oboznamuje čitateľa s činnosťou obchodných bánk, a to vždy z aspektu podnikov, ktoré prichádzajú do styku s bankou. Po všeobecnej úvahe o úlohe bánk v ekonomike a osobitne o ich význame pre podnikateľov, rozoberajú sa v publikácii v logickom slede otázky domáceho i zahraničného platobného styku, ukladania dočasne voľných prostriedkov podniku v banke, poskytovania úverov a iných bankových služieb (factoringu, forfaitingu a leasingu) a napokon autorka venuje pozornosť problematike cenných papierov.

Nezaprela pritom svoju pedagogickú profesiu: látka sa podáva veľmi zrozumiteľne a lapidárne, jednotlivé state sú uzavreté zhrnutím najdôležitejších poznatkov a navyše dáva kontrolné otázky, na základe ktorých by si mal čitateľ overiť, či popísanú problematiku pochopil. Je možné, že tento štýl bude na niekoho pôsobiť školometsky, myslím si však, že väčšina čitateľov ho privíta. Diskutabilné je formulovanie určitých úloh pre čitateľa na konci jednotlivých statí, čo by podľa môjho názoru bolo vhodnejšie do učebnej pomôcky.

Posudzovaná práca nie je vedeckým dielom a ani si takúto úlohu nekladie. Je to však veľmi seriózne a so znalosťou veci spracovaná publikácia, ktorá sleduje predovšetkým praktické účely. To sa autorke podarilo splniť vynikajúcim spôsobom. Publikácia poslúži hlavne podnikovej sfére, je však veľmi vhodnou pomôckou pre každého, kto sa zaujíma o činnosť bánk, a najmä o ich vzťah s podnikmi. Som presvedčený, že pre osobitý štýl výkladu ju privítajú aj študenti všetkých typov škôl a kurzov, ktorí sa zaujímajú o problematiku bankovníctva.

Je samozrejmé, že práca podobného druhu musí ostať na určitej úrovni zovšeobecnenia a nemôže zachádzať do konkrétnych podmienok operácií jednotlivých obchodných bánk. Je však predpokladom na to, aby podnikateľ na základe solídnych a obsiahlych znalostí o bankových operáciách posúdil ponuky jednotlivých bánk a rozhodol sa pre tú, ktorá mu poskytne najlepšie podmienky.

Možno teda očakávať, že posudzovaná publikácia prispeje k skvalitneniu stykov medzi podnikovým sektorom a obchodnými bankami. A to je napokon jej hlavný cieľ.

Otto Sobek

Opatrenia NBS

3. rokovanie Bankovej rady NBS (17. 2. 1995) schválilo Opatrenie NBS, ktorým sa ustanovujú podmienky na vykonávanie zmenárenskej činnosti fyzickými a právnickými osobami a Opatrenie NBS, ktorým sa ustanovujú podmienky na vykonávanie niektorých obchodov s devízovými hodnotami inými osobami, než bankami. Tieto opatrenia upravujú činnosť právnických a fyzických osôb, ktoré na základe koncesnej listiny živnostenských úradov vykonávajú zmenárenskú činnosť (nákup devízových prostriedkov), prípadne s povolením Národnej banky Slovenska vykonávajú niektoré obchody s devízovými hodnotami (predaj devízových prostriedkov na turistiku).

Tieto opatrenia zjednodušujú postupy, podľa ktorých nebankové subjekty vykonávajú zmenárenskú činnosť, predovšetkým ponukovú povinnosť vzťahujúcu sa na devízové prostriedky. Vyplýva to zo skutočnosti, že týmto nebankovým subjektom sa stanovuje rovnaký režim ponukovej povinnosti ako ostatným podnikateľským subjektom.

V súčasnosti vykonáva mimobankové zmenárenstvo približne 850 nebankových subjektov, z ktorých 20 % má oprávnenie aj na predaj devízových prostriedkov. -jo-

Novinky v oblasti stavebného sporenia

Prvá stavebná sporiteľňa, a. s., vstúpila do tretieho roku svojho pôsobenia na slovenskom finančnom trhu. Takmer 400 tisíc stavebných sporiteľov a celková cieľová suma vyše 48 mld. Sk svedčia o dynamickom rozvoji tejto inštitúcie. Popri medziúveroch s úrokovou sadzbou 10 % začína poskytovať prvé stavebné úvery s garantovanou úrokovou sadzbou 6 %, ktoré môžu sporitelia získať najskôr po dvoch rokoch sporenia. Zvýšený záujem o tieto úvery sa očakáva práve v súvislosti s pripravovanou privatizáciou bytov. Radšej vlastníctvo ako nájom - taká je základná orientácia Prvej stavebnej sporiteľne, a. s., na rok 1995. O týchto skutočnostiach, ako aj o ďalších zámeroch v oblasti stavebného sporenia informovali najvyšší predstavitelia PSS na tlačovej konferencii, ktorej súčasťou bolo odovzdávanie cien prvým desiatim výhercom zimnej kampane '94.

Pracovné stretnutia v NBS

Národnú banku Slovenska navštívil viceprezident Kubánskej národnej banky J. Rodriguez (na fotografii vľavo). Na stretnutí s guvernérom NBS a za účasti členov Bankovej rady NBS sa prerokovali niektoré otázky vzájomnej spolupráce v oblasti technickej pomoci a výmeny informácií.

Dňa 3. februára 1995 Národnú banku Slovenska navštívila po prvýkrát delegácia Federal Reserve System of New York, ktorú viedla jeho viceprezidentka R. J. Puschel. NBS na rokovaniach o nadviazaní vzájomnej spolupráce zastupoval viceguvernér Marián Jusko a ďalší členovia Bankovej rady NBS. Foto: Ivan Paška

Literárne ceny VÚB

Jednou zo sponzorských aktivít Všeobecnej úverovej banky, a.s., je pomoc slovenskej knižnej tvorbe formou súťaže Literárne ceny VÚB. Rada pre udeľovanie týchto cien má 9 členov v zastúpení Asociácie organizácií spisovateľov Slovenska, Spolku slovenských spisovateľov, Slovenského literárneho fondu, Ministerstva kultúry SR a zástupcov VÚB.

Ceny sa udeľujú za najlepšie diela vydané v predchádzajúcom roku v oblasti prózy, poézie a literatúry faktu, osobitne v kategórii pre dospelých a pre deti. Súčasne sa oceňujú príslušné vydavateľstvá a distribútori. Do II. ročníka tejto súťaže prihlásilo 21 vydavateľstiev 53 diel pôvodnej slovenskej literatúry vo všetkých kategóriách.

Prezident VÚB, a. s., Jozef Mudrík 9. februára t. r. slávnostne odovzdal ceny v nasledujúcich kategóriách: **cenu za najlepšiu prózu pre dospelých** Petrovi Holkovi za knihu Škára do trinástej komnaty a vydavateľstvu Slovenský spisovateľ, **cenu za najlepšiu zbierku poézie pre dospelých** Pavlovi Hudákovi za knihu Silvester 1999 a vydavateľstvu Litera Press zo Spišskej Novej Vsi, **cenu za najlepšie dielo literatúry a faktu pre dospelých** Vladimírovi Mináčovi za knihu Odkiaľ a kam, Slováci a vydavateľstvu Remedium v Bratislave, **cenu za**

najlepšiu prózu pre deti Júliusovi Balcovi za knihu Strigôňove prázdniny a vydavateľstvu HEVI v Bratislave, **cenu za najlepšiu básnickú zbierku pre deti** Milanovi Rúfusovi za zbierku Zvieratníček a vydavateľstvu Tranoscius z Liptovského Mikuláša, **cenu za najlepšie dielo literatúry faktu pre deti** kolektívu autorov za knihu Päť prštekov na ruke a vydavateľstvu BUVIK v Bratislave, **cenu za najpredávanejšiu knihu pre dospelých** vydavateľstvu Slovenský spisovateľ za knihu Pavla Dvořáka "Zlatá kniha Bratislavy" a distribútorovi tejto knihy, taktiež vydavateľstvu Slovenský spisovateľ a **cenu za najpredávanejšiu knihu pre mládež** Milanovi Ferkovi za Nové povesti slovenské a distribútorovi - firme Pezolt v Košiciach.

Propozície súťaže na tento rok doplnila VÚB o osobitnú prémiu za pôvodnú publikáciu z oblasti finančníctva a peňažníctva.

Pohľad na ocenených autorov knižných publikácií

Clearing už dva roky

Bankova verejnosť si začiatkom februára pripomenula druhé výročie začatia činnosti medzibankového zúčtovania na Slovensku (8. 2. 1993). Pri tejto príležitosti sa na pôde Bankového zúčtovacieho centra Slovenska, a.s., (6. 2. 1995) uskutočnilo slávnostné stretnutie významných predstaviteľov komerčných bánk, Národnej banky Slovenska, spoločností i akcionárov centra. Stretnutie otvoril predseda predstavenstva a generálny riaditeľ BZCS, a.s., RNDr. Rudolf Požgay, CSc. NBS reprezentoval viceguvernér Ing. Marián Jusko, pozvanie prijal aj zástupca jednej z najväčších európskych a svetových bánk - Deutsche Bundesbank pán Hartmann, člen Bankovej rady, Bank of England zastupovala pani Ashworth. Na podujatí sa zúčastnil i zástupca Asociácie clearingových domov pán Kearney, poradca prezidenta asociácie.

Cieľom stretnutia bolo pripomenúť si dvojročné bezchybné fungovanie clearingového centra na Slovensku, ktoré zabezpečuje medzibankový platobný styk medzi bankami v SR. Bola to tiež príležitosť vymeniť si názory na otázky ďalšieho rozvoja platobných systémov, predovšetkým z hľadiska medzištátnych platieb, ako aj ďalšieho smerovania vo vývoji slovenského bankového sektora.

Domáci medzibankový platobný styk sa uskutočňuje výlučne prostredníctvom jediného centra - Bankového zúčtovacieho centra Slovenska, a. s., (BZCS), ako vo svojom prihovore zdôraznil viceguvernér NBS Ing. Marián Jusko. Je to v súlade s nariadením NBS, podľa ktorého všetky banky musia použiť pre vnútroštátny medzibankový styk Bankové zúčtovacie centrum. Slovenský bankový systém, ako uviedol, charakterizuje vysoký stupeň bezhotovostných platieb a medzibankový platobný styk sa uskutočňuje len elektronicky, s vylúčením „papierových" transakcií.

Ďalším pozitívnym prvkom nášho platobného systému je, že neslúži len pre peňažný, ale aj kapitálový trh. Spôsob realizácie princípu DVP (delivery versus payment) pri obchodovaní s cennými papiermi, keď burzy sú, resp. budú napojené na BZCS za účelom rýchleho peňažného vysporiadania, sa považuje za veľmi progresívny. Efektívne sa uskutočňuje aj clearing platobných kariet. Tiež medzibankový komunikačný systém budovaný v gescii BZCS patrí medzi špičkové riešenia v Európe. Do tohto komunikačného systému bude čoskoro zapojených 15 bánk.

Bankové zúčtovacie centrum zaznamenalo za dva roky svojej existencie významný rozvoj. Napríklad objem transakcií spracovaných v BZCS sa ku koncu dvojročného obdobia zdvojnásobil (na začiatku sa spracovávalo 110 tisíc transakcií denne, dnes viac 200 tisíc).

Medzi významné rozvojové prvky v oblasti platobných produktov treba zaradiť realizáciu produktu „Rýchla platba", ktorý umožní uskutočňovať prevody peňazí medzi účtami klientov v reálnom čase a prispeje tak k ďalšiemu urýchleniu toku finančných prostriedkov. -b-

Na slávnostnom stretnutí pri príležitosti druhého výročia začatia činnosti BZCS, a. s., sa zúčastnili významní zahraniční hostia. Na fotografii sprava: pani Hartmann a Söffner, Deutsche Bundesbank, pani Ashworth, Bank of England, pán Kearney, Asociácia clearingových domov. Foto: Ing. Marián Slovlak

THE SYSTEMATIC APPROACH TO THE CREATION OF NBS MONETARY INSTRUMENTS

Juraj Jánošík, National Bank of Slovakia

Financial instruments used by the National Bank of Slovakia (NBS or the Central Bank) are occasionally exposed to broad-based censure and evaluation and frequently attract the interest of commercial banks and other business entities. Many important factors should be taken into account when evaluating the range of monetary instruments. Naturally, much effort is still being put into standardizing the existing system; however, the currently adopted version depends primarily on the wishes and expectations of the NBS. The practical decision making process is determined mainly by the intensity with which the desired aims are pursued and by the economic environment which must accommodate the practical applications of this system. Despite the fact that monetary instruments are largely implemented for the fulfillment of monetary action plans, their function is much more far-reaching and more retroactive.

The 1995 monetary instrument structure has been made transparent and accessible. However, it should be noted that the characteristics or goals pursued by central banks are generally the following:

- the surface function of the monetary instruments;
- the central bank's goal of using exclusively indirect monetary instruments such as interest rates and free market transactions instead of maximum interest rates and credit limits; and
- the provision for the immediate implementation of the employed financial instruments to the greatest possible extent.

The quality level characterized by the aforementioned three criteria may not have a direct impact on the monetary instruments, but it does help to define the scope of maneuverability when any of these instruments are designed or supplemented.

The primary task of NBS lies in maintaining and/or effecting an acceptable rate of inflation. This ultimate goal is naturally accomplished by means of systematic and effective measures, i.e. those measures to which the inflation rate is sensitive. It is generally held that inflation rate is a monetary function and that it rises to a certain ultimate limit which is proportional to the available money supply. Based on this premise, it seems more appropriate to choose a goal of low rank that would serve as an intermediary aim in the pursuit of a final goal such as the regulation of money stock. It is generally recognized that the money supply and the actual inflation rate tend to be in direct proportion to each other. If NBS wishes to influence the inflation rate, the Bank may be unsuccessful in its attempts if it relies solely upon the regulation of the money supply. Because of its broader scope, the money supply endemic to Slovakia can be defined as the aggregate M2 consisting of notes and coins, deposits and interest bearing bank accounts including forex deposits. For the foregoing practical reasons and for purposes of money regulation the NBS administers the „monetary base" of M2 aggregated money supply, which is comprised of notes and coins.

The maintenance of an appropriate monetary base volume is performed solely by the NBS by means of regulating the money supply and consequently the inflation rate which is proportional.

The monetary base is defined as the stock of an economy's most liquid financial assets, i.e. the banknotes and coins outside the banks plus the money reserves in the banks. These are potentially available financial resources, which through effective use, enhanced by the multiplier effect, can establish in a relatively short time, the adequate conditions for inflation and finally may cause the inflation rate to increase.

It is not within the scope of this article to deal with a detailed analysis of factors that create and influence the monetary base resources. Nevetheless, it can be stated that there are two groups of factors, i.e. the autonomous factors influenced by the NBS only indirectly and under certain applicable restrictions (e.g. foreign capital market and the governmental sector) and the group of monetary-political factors, which represent the part of monetary base resources directly generated by the NBS (refinance loans and subscription of securities, which are released or withdrawn resources of the banking system).

With regard to the monetary base structure, there is growing interest in the Bank's money reserves. Under the assumption of a stable money supply development, regardless of its sometimes seasonal character, the money reserves of the banking sector are, even if temporarily, still the only concentrated financial resources which are freely available.

The banking sector reserves consist of the compulsory minimum reserves and the free reserves. Compulsory minimum reserves are an important currency stabilizing instrument and they correspond to the portion of the other bank's liabilities deliberately kept in the NBS. Free reserves refer to the money kept in the NBS in excess of the compulsory reserve amount. These reserves can be accessed at anytime; moreover, banks are encouraged to minimize the amount of free money reserves kept in the NBS, because these reserves are not interest bearing financial assets. If the monetary instruments are to be evaluated in terms of interest, the analysis of which is absolutely necessary, it has to be done through a system of procedures and related methods which directly control the money supply. Control is effected by strict rationing of the monetary base with the primary focus on the rationing of the money reserves kept in the banks. An important point is that the monetary instrument structure should create the proper interval for both the release and witdrawals of liquid financial assets.

The NBS has designed its monetary instruments for the year 1995 based on both the theoretical assumptions and requirements and the banking system position as it was recorded during the preceding fiscal period. Among the systematic assumptions adopted, there were the following:

- to emphasize the use of the market conforming procedures for currency regulation;
- to create an effective interval for both releases and withrawals of liquid financial assets;
- to stress the importance of those instruments whose efficiency can be characterized as sufficiently responsive.

The application of the aforementioned strategy has been deemed appropriate because of certain substantial material changes, among which the most important are the following:

• the sharp increase in liquidity of the Slovak Koruna through the active forex fixing balance and the subsequent reduction of the commercial banks dependency on the short-term resources of the NBS (see Fig.1), which was accompanied by a significant drop in interest rate (see Fig.2).

• the acceptance of the government treasury bills (GTB) as an important monetary product (see Fig.3) even if it was the result of the issuance of bank loans on the part of prudent commercial banks,

• the development of a financial market and the related possibilities for the bank to trade its products if needed.

In its simplified form, the 1995 situation concerning the monetary instruments can be described as a testing period for the instruments coming into use. With respect to the attained efficiency among the primary monetary instruments employed, the free market operations offer potential benefits stemming from the sufficiently large and liquid portfolio of GTB; the issuance of NBS bonds that serve to limit excessive liquidity; the system of compulsory minimum reserves; and to a certain extent also the issuance of Lombard loans. The remaining instruments used are derivative instruments (swaps); temporary instruments (credit limits, auction refinancing loans); and also some special restricted scope activities (bill of exchange deals and bond transactions).

The operative instruments of fundamental importance are the NBS bank operations in the free capital market. These operations include purchase and sale of selected securities (GTB), REPO deals and the issuance of the NBS bonds. Currently the NBS bank actively administers these operations through the publication of a set of the internal guidelines and recommendations which are mainly concerned with the maximum limit of GTB volume held by the secondary market buyer; the maximum allowed purchase volume from primary sale; and the adoption of individual decisions on the issue of home company bonds. With regard to the NBS bond issues sold by auction, a reasonably short maturity period is initially assumed. Initially the verification of the parameters of the issues and the determination of the optimum auction method are of significant importance.

During the past two years, the monetary instruments of the NBS bank have experienced several conceptual changes. While 1993, marked by the foundation of an independent Slovak Republic, can be characterized by efforts to secure the proper functioning of the economic system and NBS operations, 1994 became the starting point for the establishment and introduction of standard practices and methods. We assume that in the year 1995, pending the development of the economy and the scope of the defined objectives of the NBS activities, will be marked by a move to more transparent banking system effected through the elimination of ineffective and redundant practices.

The practical validation checks should help to harmonize the existing procedures and standard practices. Because of the numerous factors influencing the banking system liquidity, the creation of a nexus between the loan and financial markets and the optimalization of interest rates, which were not adjusted to the anticipated development, are the highest priorities.

Having mastered these processes, we hope to be able to achieve a quality management of the money system, in which a decisive role will be played by the interest rate parameters.

Chart 1 **Development of refinancing credits in 1994**

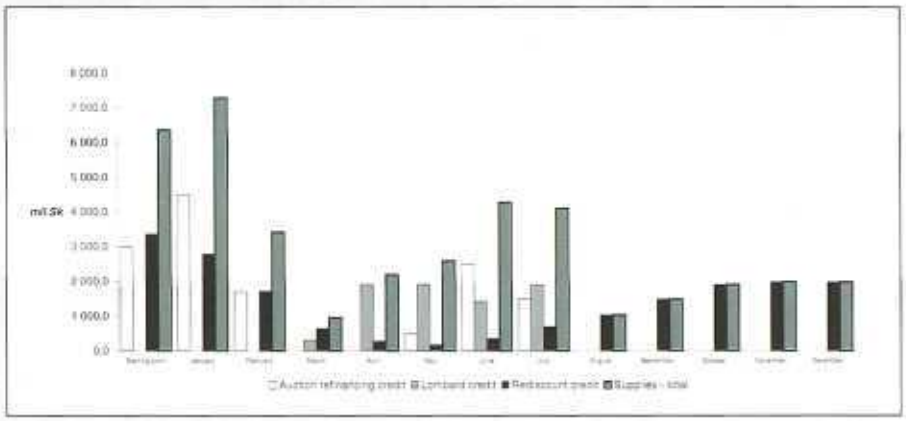

Chart 2 **Money market interest rate in 1994**

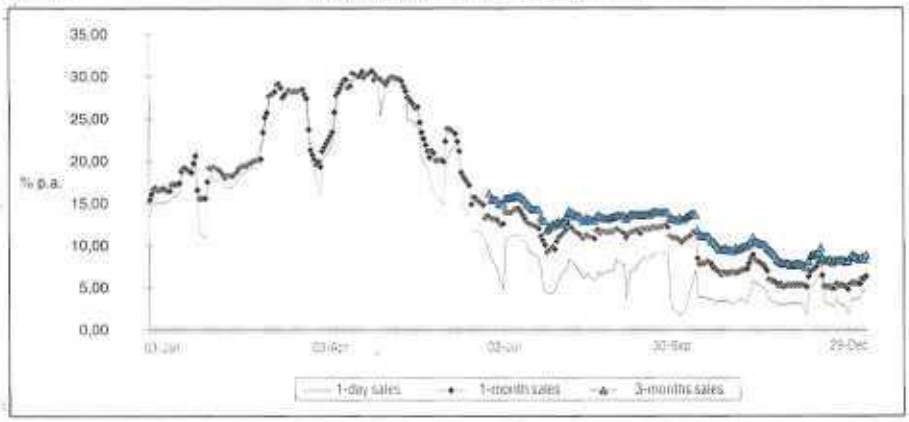

Chart 3 **Outstanding amount of T - bills in 1994**

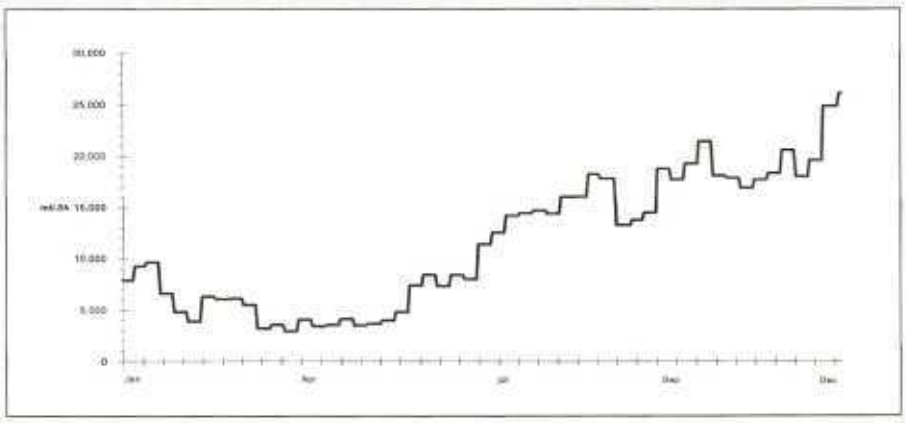

COMMERCIAL BANK OPERATIONS AS PART OF THE ECONOMIC ENVIRONMENT

Ing.Dušan Preisinger
Institute of Monetary and Financial Studies

The Institute of Monetary and Financial Studies has worked out an analysis of a set of banking operation indicators for the commercial banks in the SR. In this article we wish to examine some of the indicators and the business ties that influence the banking sector so as to define the actual status of the banking sector and to highlight a specific range of problems, the latter of which has yet to be solved by the Slovak banking business affiliates.

Assets and Liabilities - Two halves of a whole

The accrual od earning assets as part of the total assets acquisition made by a commercial bank serves as the prime indicator of a commercial bank's operations. This indicator, which is calculated as the ratio of earning assets to the total acquired assets, determines the earning ability of assets. Accordingly an earning assets ratio greater than 90% of the total assets is considered to be the standard average value. The earning ability of assets in banking has been gradually stabilized, having attained the above mentioned standard value. However, if the earning potential is followed more closely, then it becomes evident that the favourable structure of assets has not yet had an impact on other efficiency indicators of commercial banking operations. This is due primarily to the poor quality of commercial bank's asset transactions portfolio, i.e. the bank loans provided to the borrowers. The synthetic indicator of the analysis of assets is expressed as the return on assets (R.O.A.), which can be calculated as the product of the profit to earnings ratio and the earnings to assets ratio. The R.O.A. ratio is used in assessing the extent of the influence of the individual components from which the R.O.A. indicator is derived. The typical values achieved by the commercial banks in the SR during the past three half year periods are given in Table No.1.

As evidenced by the data in the table, it is obvious that the assets have resulted in a stabilized inflow of earnings. Both the absolute earnings and the unit earnings per 1 Sk are stabilized; therefore any deviations of the R.O.A. ratio are due to the evolution of bank operating costs. Hence it should be added that earnings over time expressed as a percentage of the annual acquisition volume are significantly more steady than the cost over time, where the main increment of the item „Other Cost" occurred in the second half of the calendar year. Therefore, it seems only natural to render an analysis of the analogous character of the graphs of earnings and costs evolution versus time for the annual accounting period.

Tab.1 (All data in per cent)

	30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
profit / earnings	12,14	-2,08	11,07
earnings / assets	16,47	16,72	15,47
R.O.A.	2,00	-0,35	1,71

The R.O.A. ratio in its modified form can be interpreted also as the inverted value equal to 100/(R.O.A.), which directly indicates the volume of resources needed by a commercial bank to obtain 1 Sk of profit, i.e. it corresponds to the bank resources effectiveness rate (in Sk):

Period Date Ended:

30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
50,0	-	58,5

The substantial share of earning assets can be attributed to loans and interbank deposits. During the investigated 18-month period the share of loans streadily decreased (during the last half of the year it recorded a sharp fall). This decline was counteracted by an increase in interbank deposits and in active securities trade. The interannual increase of the banking sector balance sheet value was recorded at 35.821 million Sk, of which as much as 82% of the accrued resources were used for creation of these two groups of assets. This development is not only implied by the fundamental operation of commercial banks, which is oriented towards reduced risk assets while aiming to achieve the required capital adequacy, but it is also evidenced by an unfavourable loan portfolio. Non-repayment of loans and consequent bank operating losses are logically compensated through transfer of resources into higher quality asset transactions which are practically risk-free. The graph corresponding to this development trend is shown in Fig.1.

As a commercial bank's operations should be as efficient as possible, it might seem advisable to control and secure a standard share of earning assets proportional to the share of liabilities; however maintaining such a ratio isof no such crucial importance as far as cost effectiveness is concerned. This is due to the „leverage effect" which is defined as the rentability of the active transactions performed by a bank and expressed as the net interest margin value. Because of the leverage effect, at certain times it may be more effective for a commercial bank to use borrowed foreign resources, than to wait until its own capital is accumulated. The synthetic indicator pertaining to the analysis of liabili-

Tab. 2 (All data in per cent)

	30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
equity / loans	15,16	19,19	21,05
equity / earning assets	9,67	12,38	12,68
equity / assets	8,77	11,21	11,44
R.O.E.	24,27	-3,69	15,04

Tab. 3

	30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
short-term liabilities — short-term assets (in million Sk)	61 826	77 881	63 444
short-term assets / short-term liabilities	67,73	61,85	69,93

Fig.1

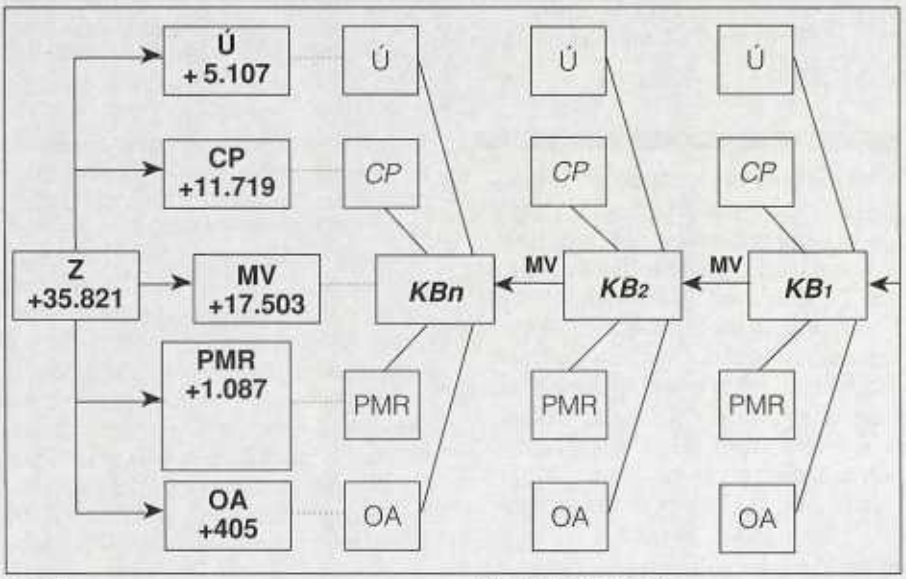

Legend:
Z - resources
Ú - loans
CP - securities
MV - interbank deposits
PMR - mandatory minimum capital reserves
OA - other assets
KB - commercial bank

Fig. 2

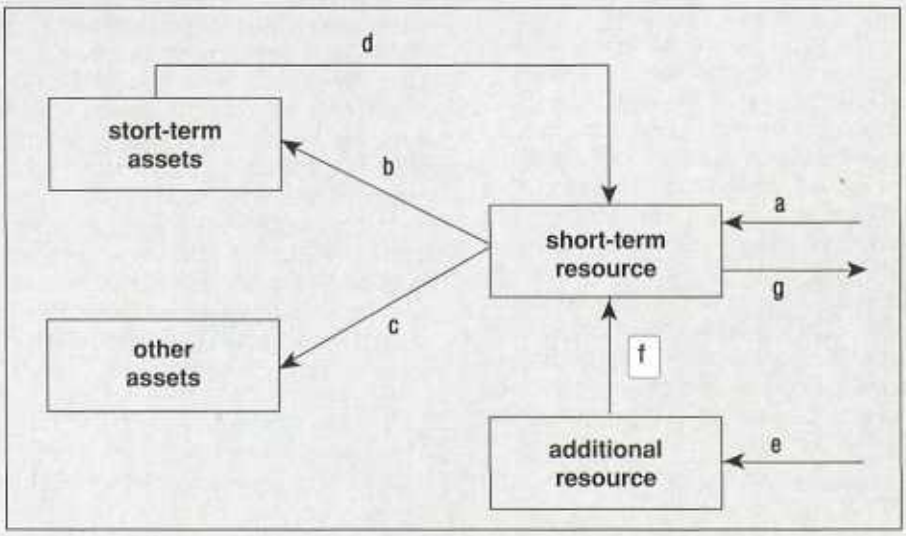

Interpretation of the Cash Flow Diagram:
a - short-term resource acquisition
b,c - utilization of resources for creation of assets
d - meeting obligations through asset repayment
e - additional resource acquisition
f - utilization of resources
g - fulfilment of obligations

Mutual mathematical correlations relating to the principally defined cash flows are following:
1. a = b + c
2. d < g
3. e = f
4. g = d + f

ties is the return on equity ratio (R.O.E.), which represents the bank's own resources within its liabilities structure.

This indicator, which is calculated as the profit to equity ratio, can be characterized by the following two tendencies:

a) Current evolution of this ratio is influenced more by the fluctuations in the numerator than in the denominator of the fraction, i.e. R.O.E. reflects the creation of profits more than changes in the liabilities structure.

b) For a given structure of assets and liabilities with up to 90% earning assets and up to 84 % cost liabilities, it has been proved, that the return on equity ratio is determined primarily by the created margin, which is the difference between the earnings and the cost of funds.

Among the prime indicators that influence a bank's liquidity is the timing of the earning assets and cost liabilities. This factor evaluates to what extent the time structure of assets reflects the time structure of resources, or if the bank's resources have been used for the creation of adequate assets with adequately timed liquidity allowing the commercial bank to meet its liabilities at the time of their maturity. The cross-linkage of the matured asset and liability accruals is characterized by the following pair of indicators given in Table No.3.

As implied by the above data, the commercial banks in the SR will, in the long run, be faced with substantially more short-term or current liabilities, than with short-term assets. A certain portion of the short-term resources could be also used for the creation of assets with a longer maturity period; however because of existing differences, this would have an unfavourable impact on the liquidity of the banking sector. In the case of long-term discrepancies between cross-linked accruals of assets and liabilities, a commercial bank is unable to secure fulfilment of its obligations by simply receiving repayments on its matured assets and is forced to seek additional resources. With relative accuracy the situation can be documented graphically (Fig.2).

From the foregoing diagram it follows that the resources are used not only for creation of assets, but also for the fulfilment of obligations. Banks effect the financial transaction only on the liabilities side, which means that an increase in the new resources is compensated by a decrease in long-standing liabilities.

The liquidity of the bank is primarily influenced by the structure of short-term assets and liabilities. Another important indicator of a bank's liquidity, which denotes the speed with which a bank is able to meet its obligations even if the maturity of the assets, mostly loans, is not respected by debtors, is defined as the comparison of the unstable liabilities to short-erm liabilities and the current assets to short-term assets ratios (see Table 4).

The mutual relationship between a bank's short-term assets and liabilities structure is expressed by the „liquidity gap", which is calculated as the difference between the current assets and the unstable liabilities. In such a case the excess current assets could be used for the fast expansion of bank loans. The exact opposite position in regard to liquidity is attained if the banking sector reports excessive unstable liabilities amounting to 61 billion Sk. In such a situation any liquidation of liabilities linked to unstable sources would have to be covered by additional assets other than the short-term assets.

Problem Loans - A Cardinal Banking Problem in the SR

Tab. 4

	30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
current assets / short-term assets (in %)	22,43	25,46	23,38
unstable liabilities / short-term liabilities (in %)	54,57	55,02	45,35
liquidity gap (million Sk)	-75 434	-80 180	-61 183

Loans provided by the commercial banks represent 60% of the earning assets and 54% of the total balance sheet value of the whole banking sector. They have the biggest share of the risk weighted assets and also the largest share of a commercial bank's unprofitable asset transactions. As of 30 June 1994, classified loans (loans with a defaulted repayment timetable) represented 52.394 million Sk, which corresponds to nearly 21% of the bulk of loans provided, whereas the credit losses (irredeemable loans) amounted to 24.033 million Sk. From the quoted figures, the top priority of a commercial bank with regard to the ratio between the bank s liquidity and the bank's stock of loans is evident. The aforementioned ratio applies to any type of continuous financial transfers in assets.

Not surprisingly, problem loans have a negative long-term detrimental effect on the loan portfolio, the structure of which is gradually changed as many of the loans are gradually shifted into loan groups of a lower classification. This trend is documented by the diagrams in Fig.No.3. Within the banking sector as a whole, the trend depicted in Fig.3b is the most common. The diagram in Fig.3a indicates a gradual improvement of the loan portfolio.

The requirement set out in the foregoing paragraph is continuous assurance of the bank's liquidity through the harmonization of the timing between assets and liabilities. The current unfavourable situation is influenced mainly by loan timing. As implied by the results of analysis conducted, utilization of short-term resources for long term loans is advisable.

Consequently, it is understandable that commercial banks, whose fundamental duty is to provide for their adequate liquidity level, respond to the timing structure of resources, rather than that of loans, with prompt action. Their orientation towards short-term credits and/or restricted availability of long-term credits seems to be a logical consequence of the effort to match the cash flows from asset transactions to managed financial resources.

The objective of both commercial banks' resource acquisition activities (liability transactions) and of the creation of assets (asset transactions) is to obtain the required rate, or volume of profit. As a consequence the more complex analysis of the banking sector would require an assessment of the economic position of the bank, i.e. its cost and income structure, the analysis of which incorporates two areas:

a) Cost and income analysis, which entails the calculation of the bank's operating efficiency.

b) The ratio between the interest cost and interest income, which is expressed by another indicator - the net interest margin.

The net interest margin represents the ratio of net interest income to total assets, and it defines the bank's ability to transform resources into assets, a process, which secures the level of income sufficient to cover other costs incurred in the course of the bank's operations. Its standard value is approximately 4.5%. Values of net interest margins lower than this limit suggest that the ratio between the major income items (interest earnings) and the cost of funds (interest cost), both of which result from the normal generation of other incomes and costs, is probably projected as an operating loss. The standard expressions which correspond to this type of operating conditions are:

$$\frac{\text{interest earnings - interest costs}}{\text{assets}} > 4.5\,\%$$

$$\frac{\text{other earnings - other costs}}{\text{assets}} > -3.5\,\%$$

Fulfilment of the above conditions, i.e. attaining the standard indicator values, secures the required operating profitability of the bank and the creation of the necessary profit volume.

The values for the SR banking sector are given in Tab.5. By comparing the achieved values with the profits gained during the period of investigation, we have arrived at the conclusion that the inability to maintain the aforementioned standard levels has resulted in

Fig. 3

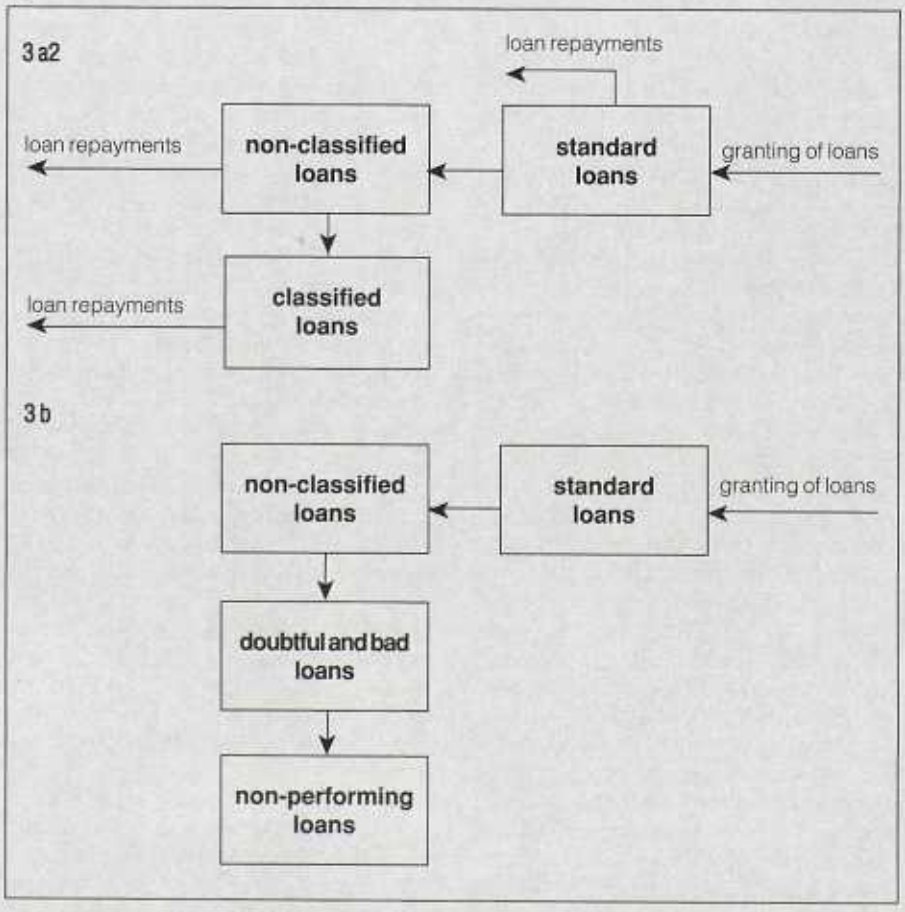

Tab. 5

	30. 6. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994
interest earnings - interest costs / assets	3,57	4,91	2,12
other earnings - other costs / assets	-1,87	-3,96	-0,80

either operating losses or in the better case, in a lower gross profit volume which after the deduction of taxes and charges fails to secure the required amount of disposable income.

The executed partial analyses confirm the close connection between a comercial bank's balance sheet values and its economic position expressed through a set of effectiveness indicators (net interest margin, operating efficiency, etc.). Concurrently the balance sheet structure management priority assessment confirms the importance of managing the liabilities side so as to acquire bank resources needed for reflecting business policy priorities and the management of assets. It is clear that the successful operation of the commercial bank depends on the quality of asset and liability management, while the close mutual relationship between both sides of the balance sheet has to be recognized. However, the structure of assets and liabilities alone cannot guarantee the effectiveness of either banking operations or concluded financial transactions.

This depends on how far the implications of the mutual relationship between the resources and the assets, which are covered by these resources, are taken into account. Of utmost importance is the strict cross-linkage in timing of the assets and liabilities transactions. The cross-linkage implies that the bank is able to fulfill its obligations and to implement its business policy succesfully, subject to the following two conditions:

- the quality of the asset transactions portfolio, which affects the maximum value of R.O.E. based on the assets transaction risk assessment
- asset transactions cash flows, which have to comply with the timing of the cash flows relating to the settlement of obligations.

The above conditions may neither be separated, nor given unequal weight. A high-grade portfolio of assets alone, without recognizing the necessity of timing with assets with liabilities, or without considering the timing of fixed assets will, in the end, lead to additional resource acquisitions and consequently higher operating costs for the bank.

Unpaid Loans have a Boomerang Effect

Today bank loans are considered to be highly influential not only in the whole banking sector, but especially in the commercial banking sector. The purpose of this article is not to analyze the causes of a bad loan portfolio. These could stem from either a borrower's adoption of false assumptions and the submission of a poor banking project, or an insufficient loan risk assessment by the bank as well as the complex occurences that negatively influence the quality and implementation of the aforementioned business activities. Today classified loans are more common than ever indicating that the quality of loans in majority cases is influenced by poorly prepared and unrealistic banking projects.

Whatever the cause may be, the commercial banks have to react to problem loans and their related non-repayment.

Commercial banks work mostly with foreign resources, which, at present, make up for 83% of total financial resources of the banking sector. Therefore, the banks are required to fulfill their obligations to their creditors. The above requirement is closely linked to the bank's repayment policy. Banks have to create reserve funds for the coverage of losses incurred as a result of unpaid loans in order to avoid an undesired decline in bank liquidity. Hence, a problem loan portfolio carries negative consequences, which can be summarized in these 4 points:

1. The discrepancies between the timing structure of loans and resources and the constant risk of loan transactions require supplemental resources needed to maintain their liquidity; in some cases this results in even more expensive acquisitions.

2. A portion of the new resources is used for the repayment of past obligations and/or for the establishment of minimum reserves. The resources not used for the creation of assets are directed to the closed interbank market; therefore they cannot be used for creation of effective assets located outside the banking sector.

3. Operating costs incurred because of classified loans that diminish the bank's operating efficiency.

4. The establishment of reserve funds and the creation of reserves, the amount of which is inversely proportional to the level of poor quality loans, directly reduce the bulk of resources allocated to the new loans. These resources are acquired by the bank through loan repayments and are used for the creation of low-risk assets (governments bonds, treasury bills, interbank deposits). Consequently the risk of the steadily growing ratio of problem loans is mitigated. This use of resources together with the inflation effects has resulted in the decreased financial coverage of the current assets of the private business sector, consequently impairing the sector's ability to make payments.

Conclusion

Referring to the aforementioned statements we may infer, that the enhanced risks and non repayment of loans provided by commercial banks are the major causes of the relative (or even absolute) lack of loan resources as often cited by private business representatives.

This condition has had a significant influence on the prices of other banking products. Non-repayment of loans and consecutive operating losses incurred by banks have adversely affected the creation of resources earmarked for loan coverage. Notwithstanding the type of resource used for the creation of reserves (operating profit, cost), it is evident that the banks will include the resulting cost in prices of bank services offered. The amount of reserves allocated from cost is directly linked to the prices of bank services. If the reserves are allocated from operating income, then the resources have to be established through earnings. The enhanced risk level of problem loans, which influences cost increases or solicits the allocation of profits gained to reserves, results in either increased single fees for the bank services, or as is often the case, an increased interest rate on provided loans. The interest rate on loans provided by the banks decisively influences the general rate of interest in the asset transaction market in such a way that for a high average interest rate, the banks obtain a relatively small interest margin.

The continued growth of the number of classified loans, many of which are not repaid, is accompanied by the depreciation of the aforementioned loans, by means of established reserve funds. A poor quality loan portfolio, which increases the general interest rate, negatively affects profitable private businesses and/or entrepreneurial projects of a high quality, most of which are marked by a lack of financing caused by increased loan interest charges. Finally, the non-repayment of loans is reflected in the negative response of commercial banks toward borrowers as evidenced by the increased prices of banking products and by the redirection of assets to other avenues of investment.

THE ROLE OF THE SLOVAK NATIONAL CLEARING CENTRE IN THE PAYMENT SYSTEM OF SLOVAKIA

Dr. Rudolf Požgay
Slovak National Clearing Centre

Of the 30 banks in the Slovak Republic at this time, 10 are the branch offices of foreign banks. These banks operate in more than 1,100 branch offices throughout Slovakia, which is a significant indication of the rapid increase in the number of banks over the last five years (Chart 1). The Slovak National Clearing Centre (SNCC) plays a key role in the domestic payments system. In accordance with regulations of the National Bank of Slovakia (NBS), all banks are required to to use the services of the SNCC for domestic interbank payments as was the practice during the former federal republic.

The SNCC was established in August 1992 because of the imminent dissolution of the Czech and Slovak Federal Republic. The creation of the Clearing Centre started from zero. There were no people, building, computers, and expertise. The application program for clearing was bought from the Czech National Bank. Because of the heroic effort of those involved in the formation of a new clearing centre, the SNCC was in operation within twenty weeks, and it has been running successfully ever since. The now defunct Czecho-Slovak currency was split on 8 February 1993.

The SNCC is a private joint-stock company, the equity capital of which is about USD 9.9 million. The SNCC's shareholders are the banks of Slovakia, and currently there are 24 shareholders to date. Major shareholders include the NBS and the large commercial banks. The NBS is the largest shareholder, owning 40 percent of the total shares. The rest of the shares belong to the commercial banks. A commercial bank can have a maximum share of 20 per cent. The three largest private banks own about 35 per cent of the SNCC shares.

From the shareholders' point of view, the SNCC is controlled by a supervisory board consisting of seven members who are nominated by the shareholders.

The SNCC is primarily involved in the clearance of interbank domestic payments and the dissemination of information to banks.

As regards banking information support, a central database has been created on both loans and banking services. The SNCC is working on the preparation of a stolen documents database in cooperation with the police in addition to distributing exchange rate tables to banks and other companies. The SNCC also prepared and issued for bank credit clerks a special publication „Mean Values of Financial Indicators of Economic Activities of the Slovak Republic for 1993". The central loans database and this publication were designed with the close collaboration of specialists from several larger banks (Chart 2).

The interbank payments system in the Slovak Republic is fully electronic. Payment transactions within the interbank payments system are conducted on a gross-settlement basis. Participating banks must have accounts with the NBS. These accounts are identical with the minimum reserve accounts of those banks participating with the NBS. The system accepts payment transactions for settlement on accounting days only. The SNCC handles the following types of payment transactions:

- payment orders,
- direct debits,
- third-party payment orders.

Executed transfers to the minimum reserve accounts are final and irrevocable. Payment instructions follow a specific national standard. The banks transfer payment instructions to and from the SNCC via telecommunication (X.25, BBS), and an exchange of floppy disks or magnetic tapes.

The clearing center operates according to the following time schedule. Banks can enter files with transactions into the clearing center from 4:00 p.m.on the day before settlement (day „D-1") until 11:30 a.m. on settlement day („D" day). Depending on the transmission time, there are three different charges per transaction. Large value transactions are accepted until 1:00 p.m.. The SNCC completes clearing between 1:00 p.m. and

Chart 1 DEVELOPMENT OF BANKING SECTOR IN SLOVAKIA

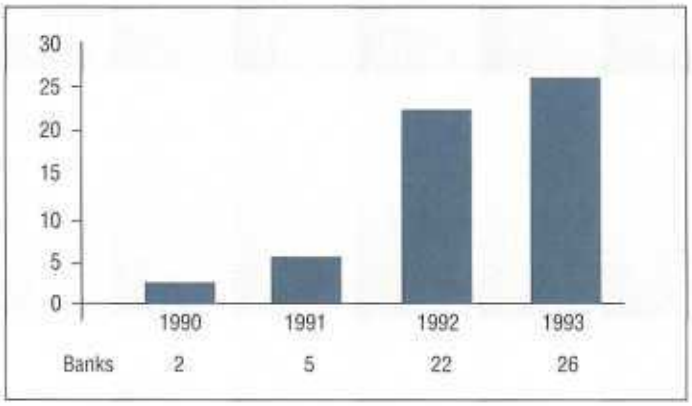

Chart 2

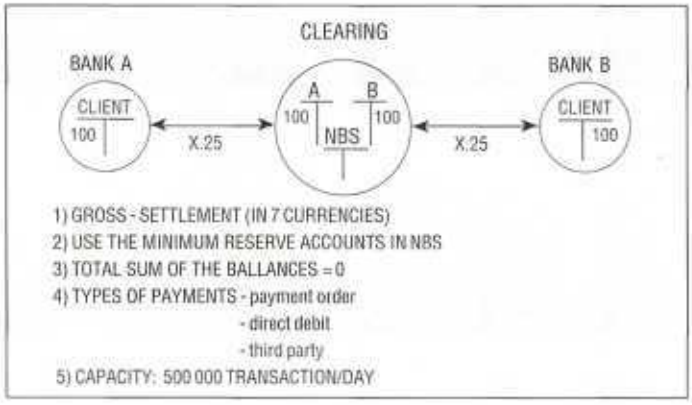

2:00 p.m.. From 2:00 p.m. until 4.00 p.m. on „D" day the output files are produced.

The processing of direct debits requires an agreement between the parties concerned and individual acceptance by the payer according to conditions at the time of the agreement. Because of the need for checking conditions of acceptance, the processing of direct debit takes two additional accounting days (Chart 3).

In addition to domestic interbank payment transactions, the SNCC also processes interstate payment transactions between the Czech and Slovak Republics. Only payment orders can be cleared in this way. For that purpose, there is an artificial clearing bank. This bank is named CLEA, and its accounts are used for the purpose of collecting all payments to the Czech Republic. After the close of the current accounting day, the SNCC converts all transactions from SKK into ECU. The file with transactions is forwarded to the Czech Clearing Centre in the Czech National Bank (CNB) via telephone-modem. These transactions are cleared on the next accounting day.

The NBS can give a non-bank entity permission to participate in a clearing as a third party. The third party can have access to a bank's clearing accounts only after an agreement between the bank and the third party.

Financial institutions which exert significant influence over the the movement of money in the economy qualify as third parties. The following entities are third-party institutions:

- The Authorization Center of Slovakia (ACS) /for payment cards/, - Stock Exchange Offices: The Bratislava Stock Exchange, The Bratislava Options Exchange,

RM-System (for OTC trades).

There is as an assumption that the last two institutions mentioned above will be affiliated with the SNCC by the end of 1995.

Before the final closing accounting day in the ACS, intraday loans between banks are cleared in the SNCC using netting (Chart 4). The direct connection of the stock exchange offices to the SNCC allows for the execution of Delivery versus Payment (DVP) in the capital market. The stock exchange offices (SEOs) are linked to the SNCC and to the Securities Centre (SCP) as well. During the day, the SEOs have the possibility to block securities in the SCP and simultaneously, or after the close of the trade day, to send payment orders to SNCC for money settlement.

The following is brief information on clearing statistics. When the SNCC commenced operations at the beginning of 1993, it averaged 115 thousand daily transactions. On peak days, total daily transactions amounted to 160 thousand. Now the SNCC processes a daily average of 200 thousand transactions and on the peak days as many as 413 thousand.

Interstate payments between the Slovak and the Czech Republics represent approximately 3,5 per cent of the total number of transactions (Chart 5).

The average value of one transaction is about SKK 131 thousand. Payments involving greater sums of money amount to approximately SKK 110 million. The daily money clearing turnover is about SKK 26 billion.

The SNCC runs the clearing on UNISYS hardware. There are two A11 computers. The second one is a back-up system, designed for development and testing.

All present and future SNCC activities depend upon an effective and efficient communication system. Therefore, one and a half years ago the SNCC introduced the sophisticated Interbank Communication Network (ICN) based on OSI standards. Compatible hardware is now in use in all banks. The Unix-RISC and HP 9000/800 computers help to effect more transparent communication among banks.

This high speed network is based on the X.25 protocol offered by the telecommunication company EUROTEL. EUROTEL runs a packet data network with special features for important clients. In our case EUROTEL is responsible for the transmission of information among communicating entities. Everything else is in the SNCC's responsibility.

The SNCC is responsible for:

- network management,
- security (key managements, kryptocards with DES and RSA algorithmus). At this time, the headquarters of 11 banks are already connected to the ICN and the rest will be forthcoming.

The SNCC's intentions for the near future:

1) To launch „Fast Payment", a new payment service designed mainly for on-line payments involving large sums of money.
2) To incorporate E-mail and EDI into the ICN in order to support home and corporate banking.

Chart 3 INTERREPUBLICAN PAYMENTS

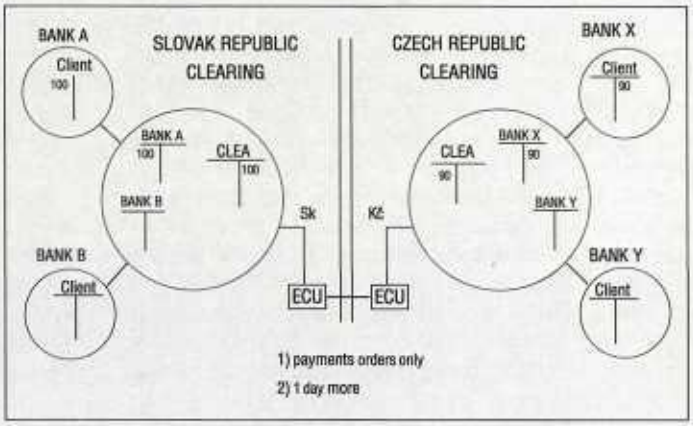

Chart 4 RELATIZATION OF DVP PRINCIPLE

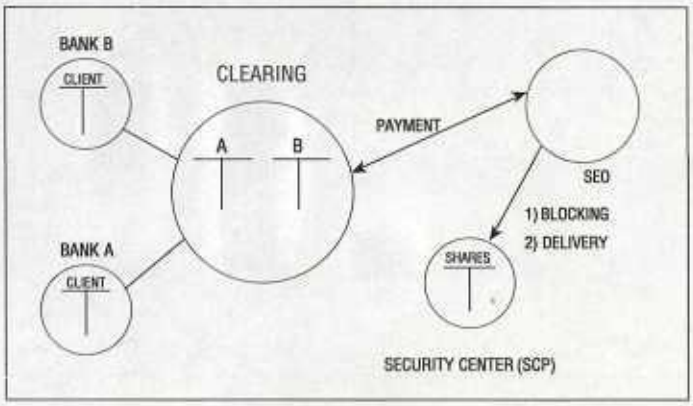

Chart 5 VOLUME OF DAILY PROCESSED TRANSACTIONS (IN THOUSANDS)

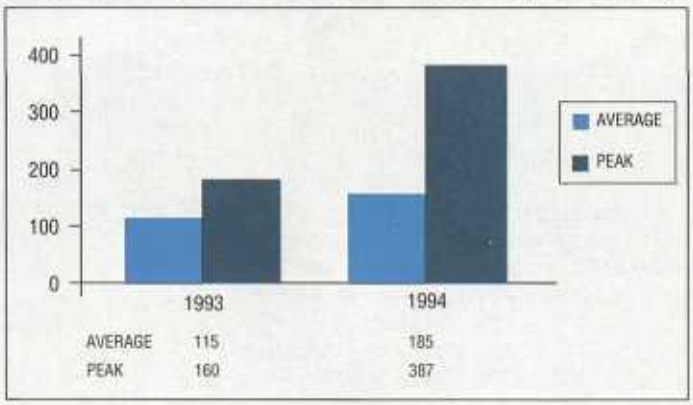

EuroTel
mobilné telefóny

Odstrihnite sa!

ÁNO, CHCEM SI DAROVAŤ SLOBODU!

MENO .....

ADRESA .....

DARUJTE SI EUROTEL!

0901/709-709